

# USMENE LIRSKE PJESME DUBROVAČKE REGIJE

*TANJA PERIĆ-POLONIJO*  
*Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb*

Ovaj rad je pokušaj uključivanja usmenoga lirskog pjesništva u širi okvir razmatranja ratom ugroženoga hrvatskog identiteta na području dubrovačke regije. Ističe se već dobro poznat zaključak mnogih hrvatskih znanstvenika da su dodiri i utjecaji Mediterana i zapadne pjesničke tradicije s onim tradicijama što su dolazile na jadransku obalu iz dinarskog kopnenog zaleđa stvorili u dubrovačkoj regiji, kao i u čitavoj Dalmaciji, usmenu poeziju osebujne ljepote koja već stoljećima traje u zapisima, tiskanim i rukopisnim.

Potvrđuje se to u drugom dijelu: pored osvrtu na suvremeno zapisivanje usmenih pjesama 50-ih i 60-ih godina što su ih zapisivali suradnici zagrebačkog Instituta za narodnu umjetnost, iscrpnije se opisuju tri neobjavljene rukopisne zbirke Olinka Delorka nastale zapisivanjem usmenih lirskih pjesama u Konavlima (1961. g.), u Župi i Rijeci dubrovačkoj (1962. g.) i Dubrovačkom primorju (1963. g.).

Na kraju, ovim se osvrtom želi podsjetiti na život koji je umjetnost nadređena svemu i koji će ispuniti svaku formu, pa i onu tragičnu. Nastoji se upozoriti na humanost i ljudsko dostojanstvo koje pronalazi svoju formu i u usmenom pjesničkom kazivanju.

Svibanj, 1992.

## **Pjesme dubrovačke regije viđene danas**

Nakon današnje strahote rata, bjesomučnih napada na Dubrovnik i njegovu okolicu, barbarskog razaranja, kad ginu ljudi, kad nestaju kuće, ulice, mîri,

tvrđe, ljetnikovci, polja, vinogradi, maslinici, s gorčinom i tjeskobom, nijemi i nemoćni gledamo razorene ljudske svjetove.

Gledamo svojatanje hrvatskoga teritorija, palež i grabež, genocidne postupke neprijatelja koji želi zatrti biološki, duhovni i materijalni život u Dubrovniku i njegovoj okolici, gledamo zlo i pitamo se kada će prestati.

Povjesničari, poznavaoци Dubrovnika, ističu da nema mnogo datuma u povijesti Dubrovnika koji su ravni užasu jeseni 1991. Ivo Banac piše da "ona (jesen 1991.) zasjenjuje pomorsku opsadu algabidskih Arapa iz daleke 867. Pljačkaški najamnici humske gospode iz petnaestog stoljeća razarali su dubrovačku zemlju poput nasrtaja biblijskog vepa na božji vinograd, no nisu joj mogli trajno nauditi. Nije to pošlo za rukom ni Rusima i Crnogorcima, koji su zapalili dubrovačku okolicu, pa i sâm Grad bombardirali, za vrijeme borbi protiv Francuza 1806. Zlokobnu dubrovačku jesen 1991. nadmašuje jedino velika trešnja iz 1667, kad je Dubrovnik potpuno uništen, a njegovo pučanstvo prepolovljeno. Dubrovnik je ove jeseni, još i danas, izložen, ne prirodnoj kataklizmi, nego zločinu." (Banac 1992, 39)

Osvrt na zapise usmenoga pjesništva može se na prvi pogled učiniti posve nevažnim u usporedbi s patnjom poniženih, prognanih i u Grad zbijenih ljudi. Ipak, ovim se osvrtom želi podsjetiti na život koji je umjetnost, nadređena svemu, i koji će ispuniti svaku formu, pa i onu tragičnu. U usmenom iskazu umjetnost života traje od iskona: radosti, uspjesi, pronalasci, ali i nedaće i smrti, običaji i obredi vezani i uz život i uz smrt, tumači su kulture koja je na području Dubrovnika i njegove okolice bila i regionalna i specifična, ali i u izravnoj vezi s kulturnim prostorom i tradicijom Sredozemlja. I usmene lirske pjesme dio su te tradicije.

U usmenoj poeziji dubrovačke regije, kao i u usmenoj poeziji Dalmacije, veoma su izraženi zapadni elementi. Mediteran je inspiracija, život, ključna točka. Može se slobodno naglasiti da ti elementi nisu bili samo posljedica utjecaja već i plod srodnog ambijenta, slične klime i načina života. Miješaju se tako u pjesmama visoko urbane osobine života u skladnoj kamenoj arhitekturi gradova i gradića, s onim težačkim, drevnim. Stoga je pronalaženje izravnih veza u prostoru Sredozemlja, u kulturi humanizma, bitno isto toliko koliko i isticanje regionalne dubrovačke specifičnosti. Grad, ljetnikovci, kamene kuće i ulice, mali trgovi - opisani su i u usmenom pjesništvu i svoje su trajanje tako produžili i u duhovni prostor. Međutim, kulturni krajolik Dubrovnika i dubrovačkog kamena proteže se i na njegovu okolicu, na sela, polja, vinograde, maslinike. Regija tako pripada i romanskom, ali i balkanskom, "orientalnom" Mediteranu, a spoj mora i zaleđa rađa slikovitost koja je trajno prisutna u njezinu književnu stvaralaštvu pa tako i u usmenom pjesništvu.

Riječ usmene pjesme trajala je i širila se, bila je živa pojava, stoljećima je djelovala, i svladavala otpore, nametala se. Kada pogledamo u prošlost, značajan je izvor, ili bolje rečeno potvrda, usmenim lirskim pjesmama dubrovačka renesansna književnost. Izražena je inspiracija usmenim pjesništvom, od pjesama spjevanih "na narodnu" u *Ranjininu zborniku* (1507. g.), preko raznih anonimnih zbornika pjesama u kojima su se nalazile i usmene,

do usmenih lirskih pjesama uključenih u djela dubrovačkih književnika. A u pozadini te književnosti i šire, umjetnosti i teatra, kako piše Bernard Stulli<sup>1</sup>, "odvijao se život bezimenog puka s njegovim običajima, svečanostima i zabavama: za božićnih i novogodišnjih kolenda, pokladnih maškara i veselja, s prigodnim šalama, zabadanjima raspojasanim pjesmama. U tome je puk nalazio oduška na svojem prostoru, na dubrovačkim ulicama i trgovima. (...) Kulturni život dubrovačkog puka nedostatan je istražen, a pogotovo to vrijedi za taj oblik života na selu Dubrovačke Republike." (Stulli 1989, 112)<sup>2</sup>

Istaknuto mjesto u razdoblju renesanse (za koje imamo pisane potvrde) svakako pripada pjesmama već spomenuta *Ranjinina zbornika*. One su značajan prilog hrvatskoj usmenoj lirskoj tradiciji 15. stoljeća. Tu se isprepliće sustav usmene i pisane poetike: dubrovački liričari nasljeđuju i variraju usmenu tradiciju, pjesme "na narodnu" tematski, stilski, jezički potječu iz arhaičnog svijeta usmenoga izraza, posebno iz ljubavnog i svadbenog sloja usmene poezije, one su sačuvani detalji univerzalnih, prije svega lirskih tema. Kada se uspoređuju te pjesme "na narodnu" s novijim zapisima usmenih pjesama iz dubrovačke okolice,<sup>3</sup> srodnost u slikama, stilu, intonaciji, motivici je očita. Na to posebno upućuje i Maja Bošković-Stulli te ističe da se pjesme "na narodnu" mogu dijelom promatrati u kontekstu južnoslavenskih usmenih pjesama, ali i u okvirima specifične svoje dalmatinske i šire mediteranske sredine. (Bošković-Stulli 1978, 163)<sup>4</sup>

"Bilo je pokušaja - upozorava dalje Maja Bošković-Stulli - površnih i promašenih, da se pjesme "na narodnu" prikažu kao izravne pozajmice iz talijanskoga usmenog i pisanog pjesništva (Maran, 1955-56). Posve je različit i ispravan je put kada se u toj i sličnim skupinama pjesama

<sup>1</sup> U *Povijesti Dubrovačke Republike* (1989) Bernard Stulli, hrvatski povjesničar i arhivist, dao je cjelovitu viziju dubrovačke prošlosti. U Predgovoru knjizi, Petar Strčić ističe njegovo kritičko istraživanje dubrovačke burne povijesti koje pokazuje tu "južnohrvatsku osebujnu teritorijalnu cjelinu, smještenu na razmeđu dvaju svjetova, osmanlijskog i evropskog, stoljećima suprotstavljenih. (...) Stulli sistematski razara stare mitove i predrasude - nastavlja dalje Strčić - svodi postupke ličnosti i procese na razuman historijski kolosijek, govoreći o zaista bitnim elementima te državne tvorevine, o gospodarskim i kulturnim temeljima i razvoju, o borbi za opstanak i za čuvanu Gundulićevu maksimu o slobodi kao dragocjenoj tekovini ljudskog duha." (P. Strčić, Predgovor knjizi B. Stullija: *Povijest Dubrovačke Republike*, Dubrovnik - Zagreb 1989, str. 7)

<sup>2</sup> Upravo o tom kulturnom životu kroz folklorno događanje napisala je Maja Bošković-Stulli iscrpnu studiju. Vidi u: *Pjesme, priče, fantastika*, NZMH - ZIF, "Folklorno događanje u gradu Dubrovniku", str. 5-47. O kulturnom životu na selu Dubrovačke Republike, danas dubrovačke regije, moguće je dijelom iščitati podatke i iz etnoloških i folklorističkih zapisa (nažalost još uvijek najvećim dijelom u rukopisima) suradnika Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu koji su 50-ih i 60-ih godina istraživali Konavle, Župu i Rijeku dubrovačku i Dubrovačko primorje.

<sup>3</sup> Naprimjer sa zapisima suradnika Instituta za etnologiju i folkloristiku (ondašnjeg Instituta za narodnu umjetnost) 50-ih i 60-ih g.

<sup>4</sup> Na isti način prilazi toj poeziji i Ivan Slamnig u *Disciplini mašte*, Zagreb 1965.

otkrivaju osebnije crte zajedničke hrvatskome usmenom i djelomice pisanom pjesništvu uz more, crte koje ih povezuju i s poezijom bližih i daljih romanskih naroda - u versifikaciji, metaforama, motivima i u još ponečemu što je teško definirati, ali se u pjesmama razabire." (isto, str. 163-164).

Zapisi nam kazuju da je usmena lirika 15. i 16. stoljeća u cjelini bujna, osobito ona svadbena, ljubavna i počasnička. Motivi nasljeđeni iz mitske prošlosti, zatim detalji iz mnogo kasnijeg feudalnog vremena, s podacima o načinu života, o pjevanju ili plesu u kolu kao oblicima izvedbe - sve su to odlike bogatstva i otvorenosti te lirike.

Usmene pjesme s toga područja kasnije su zapisivali i objavljivali Ferić, Bruerević, Appendini, Bogišić, Glavić, Murat, Palunko, Marković i drugi, te među novijima, već spominjani suradnici Instituta za etnologiju i folkloristiku.<sup>5</sup> Dakako, usmenim pjesmama dubrovačke regije, kao, uostalom, i cjelokupnom dubrovačkom književnošću, bavili su se i razni autori htijući dokazati da je Dubrovnik u stvari srpski grad, te da je i sve dubrovačko srpsko. "Dokazivali" su tako razni pristrani nestručnjaci, ali, podlegli su i ustrajali u takvu "dokazivanju" i vrsni povjesničari i istraživači književnosti. Ne želim o tome dalje raspravljati u ovom radu. Srpsko svojatanje Dubrovnika i njegove cjelokupne kulture, pa tako i usmenoga pjesništva, svakako je posebna tema kojom se valja pozabaviti veoma detaljno. Danas, u ovom radu ne želim i nema potrebe o tome govoriti kako bi se dokazala i pokazala hrvatska tradicija i postojanost na tim prostorima. To je činjenica koju ne treba dokazivati. Ona je dokazana. Dokazivati i pokazivati valja, nažalost, još uvijek, da je materijalni i kulturni prostor dubrovačke regije srušen i urušen, da neprijatelj kad već ne može "prisvojiti" može srušiti i da to i čini na najsuroviji način. Dokazivati i pokazivati valja da je našoj struci (etnološkoj i folklorističkoj) u velikoj mjeri neprijatelj uništio "predmet istraživanja": ljudi su poubijani i raseljeni, kuće su im uništene i spaljene, nestao je njihov živući i kulturni prostor. Ovaj rad razmatra ratom ugroženi hrvatski identitet na području dubrovačke regije uključujući usmeno lirsko pjesništvo u širi okvir toga razmatranja.

## Pjesme, kazivači, sela

Znatan je broj folklorističkih rukopisnih zbirki s područja dubrovačke regije koje posjeduje Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu u svojoj dokumentaciji.<sup>6</sup> Zbirke sadrže oko 3 500 zapisa usmenih pjesama (i lirskih i epskih). Tu građu čine uglavnom prijepisi zbirki Matičinih skupljača s kraja prošlog stoljeća, njih desetorica: Glavić (750 pjesama), Lazzari (77), Ljubidrag (60), Marković (84), Milas (91), Mostahinić (20), Murat (149), Palunko (221),

<sup>5</sup> Usp. **Popis konzultiranih rukopisnih zbirki** koje posjeduje Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (nekadašnji Institut za narodnu umjetnost)

<sup>6</sup> Vidi u ovom radu: *Popis konzultiranih zbirki*



Svilokos (22) i Vodopić (15), te zbirke suradnika Instituta za etnologiju i folkloristiku (ondašnjeg Instituta za narodnu umjetnost): Bonifačić Rožin (68), Bošković-Stulli (324), Delorko (414), Ivančan (117), Stepanov (879) i Taš (4). Dakle, s jedne je strane oko 1500 zapisa Matičinih skupljača, a s druge oko 1800 institutskih. U prosjeku ih dijeli šezdeset i sedamdeset godina. Nažalost, novijih zapisa gotovo da i nema.

Suradnici Instituta bilježili su i magnetofonski snimali usmene pjesme, pripovijetke i predaje, poslovice i zagonetke, folklorne napjeve, glazbu i plesove, kazivanja o običajima i drugo, ovisno o specijalnosti i okviru struke kojoj su pripadali, ili joj bili bliži. Premda je građa obrađena i uredno pohranjena u dokumentaciju Instituta, tek je njezin manji dio objavljen.<sup>7</sup> Olinko Delorko nije objavio posebne studije vezane uz tu građu, ali je dio građe uvrstio u svoje objavljene antologije. Najviše ih je u *Ljubi Ivanovoj* (Split 1969), antologiji vlastitih zapisa usmenih pjesama iz Dalmacije u kojoj donosi 41 pjesmu s područja dubrovačke regije; u *Narodnim lirskim pjesmama* (1963) u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 23, objavio je 10 svojih zapisa i 10 zapisa drugih zapisivača.

Delorkove tri rukopisne zbirke na koje ću posebno upozoriti u ovom radu nisu po broju pjesama najbogatije, ali su svojim pjesničkim dosegom veoma uspjele.

U predgovorima (autobiografskog folklorističkog karaktera) Delorko nam podastire informacije o putu, količini prikupljene građe, ali i o životu ljudi i njihovim najrazličitijim problemima: uz opise kazivača i njihova repertoara nalaze se i podaci o mjestima, prezimenima, refleksije o sudbinama ljudi i hrvatskoga naroda, njihovu životu u ovim krajevima. Predgovore tako čitamo i kao Delorkove crtice s putovanja i kao "kazivanja o jednom vremenu" i kao tekst koji je kontekst pjesmama, koji govori o kazivačima kao stvaraocima i prenosiocima rafinirane poezije.

Donosim ovdje iscrpniji opis Delorkovih triju rukopisnih zbirki: iz Konavala (1961), Župe i Rijeke dubrovačke (1962), te Dubrovačkog primorja (1963).

---

<sup>7</sup> Posebne studije nastale na toj građi i dio građe objavili su:

Stjepan Stepanov, *Muzički folklor Konavala*, u "Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku", X-XI, 1966, str. 461-549.

Ivan Ivančan, *Konavoski narodni plesovi*, u "Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku", X-XI, 1966.

Maja Bošković-Stulli, *Konavosko usmeno pjesništvo*, u *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, NZMH, Zagreb 1984, str. 254-269.

[U navedenoj studiji nalazi se i sažet pregled rukopisnih i publiciranih zbirki usmenih pjesama iz Konavala od prošlog stoljeća do naših dana.]

Maja Bošković-Stulli, *Pripovijetke i predaje iz Dubrovačkog primorja*, u "Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka", II, Dubrovnik 1988, str. 323-369.

M. Pavlović i A. Starčević-Štambuk, *Pregled folklorne građe dubrovačkog priobalja i Konavala pohranjena u dokumentaciji i biblioteci Zavoda za istraživanje folkloru u Zagrebu*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, III, Dubrovnik 1991, str. 103-111.

## O kazivačima i pjesmama

Znalački i marljivo, na vrelima tradicije Delorko u svojim uvodnim tekstovima, posebno ističe tradicijske vrijednosti usmenih pjesama u dubrovačkoj regiji. Kada se danas iščitava njegova građa, spomenute zbirke dvostruko su nam svjedočanstvo: označavaju one hrvatski kulturni identitet na prostoru dubrovačke regije i naglašavaju estetsku dimenziju individualne usmenoknjiževne kreacije.

Delorkovi predgovori zbirkama iscrpno govore o kazivačima, citiraju se u njima kazivanja o izvedbi pjesama, o vezanosti pjesama uz običaje i obrede životnog i kalendarskog ciklusa, donose se podaci koje sami kazivači pružaju o načinu učenja i prenošenja pjesama, upozorava se na varijante za kojima je Delorko uvijek tragao, uspoređuju se vlastiti zapisi kazivanih pjesama sa zapisima iz prijašnjih klasičnih, rukopisnih ili tiskanih zbirki, te se usmeno pjesništvo povezuje s hrvatskom književnom tradicijom.

Premda su to, bez sumnje, prave tradicijske naše pjesme, premda većim dijelom dolaze iz pastirsko-seljačke sredine, one su zaživjele i u urbanom ruhu. Slike s inspiracijom iz feudalnog svijeta, iz viteških običaja, s kurtoaznim ponašanjem i rekvizitima razvijeniije civilizacije, s reminiscencijama iz renesanse i viteške poezije, mediteranske kultivirane patricijske sredine, miješaju se sa slikama seljačkog obiteljskog ambijenta.

Delorko će reći: "Baš ta dva elementa, tj. onaj renesansno-viteški, kultiviran, u sjeni skladne kamene arhitekture dalmatinskih gradova i gradića, te onaj drevni iskonski koji se razvijao oko pločarica gola bezvodna kamenjara, daju posebnu draž tradicionalnom pjesničkom stvaralaštvu u Dalmaciji." (Delorko 1969, str. XXI)

Novelistički raspricane i pustolovne pjesme prevladavaju nad izrazito hajdučkim, ili naginju više baladičnoj, sumornoj intonaciji umjesto epske heroičnosti. Romance se odlikuju brzim i živim pripovijedanjem: prikazuju ono što je najbitnije. Zbog toga često djeluju fragmentarno i ostavljaju dojam tajnovitosti i nedorečenosti što pojačava poetski intenzitet. Stihovi su skladni i muzikalni, jednostavni i jasni, kao što je svojstveno usmenoj poeziji, a posvuda se osjeća prizvuk viteštva i ponosa. Mnoge od tih pjesama s pravom idu među najljepša ostvarenja u hrvatskoj usmenoj književnosti.

Sličnost tih novijih Delorkovih zapisa sa zapisima iz prošlosti, očita je, vidljiv je kontinuitet blistavih kreacija.<sup>8</sup> Sve je u toj književnosti jednostavno, ljudsko, ovozemaljsko. U njenim najboljim ostvarenjima konkretna ljudska stvarnost, životna praksa i obična ljudska logika, prikazuju se bez ikakve spekulativnosti.

---

<sup>8</sup> To je svakako tema za jedan novi rad.

## 1. Narodne pjesme iz Konavala, IEF rkp. 381, Zagreb 1961.

Delorko se nalazio 20 dana na terenskom radu u Konavlima (od 17.V do 7.VI 1961). Sela i zaselci pojedinih sela u kojima se kroz to vrijeme odvijao njegov rad bila su: Pridvorje, Rudež (zaselak Pridvorja), Gabrili, Dubravka, Vodovađa, Dunave, Ljuta, Đurinići, Čilipi, Radovčići, Molunat, Pločice, Obod, Cavtat, Mihanići, Lovorno, Karasovići (zaselak Plačica) i Tušići (zaselak Grude). Najviše je pjesama zapisao u Pridvorju (uključivši tu i zaselak Rudež) - 37 pjesama, te u Dunavama - 27 pjesama. U Obodu i Cavtatu, kako navodi, nije zapisao ni jednu pjesmu. To, naravno, ne znači da je i najbolje pjesme za vrijeme tog terenskog rada zapisao jedino u tim selima, jer je, na primjer, izvrsnu pjesmu "*Razboje se mladi Banoviću*" (u zbirci br. 83), zapisao u Đurinićima; isto tako uspješnu pjesmu koja počinje stihom "*Sunce zađe a mjesec izade*" (br.96) zabilježio je u Čilipima; a također dobru pjesmu "*Zametnu se kolo devojaka*" (br. 154), zapisao je u Tušićima, zaselku Grude.

Najbolje kazivačice za vrijeme ovog puta bile su Delorku:

**Ane Kralj** rođ. Škilj, rođ. 1879. god. u Dunavama koja je tada živjela u Dunavama. Njezina je i jedna od najljepših pjesama u ovoj rukopisnoj zbirci "*Poboje se Vido Madušića*" (pod br. 79; Zapis: 24.5.1961. u Dunavama):

Poboje se Vido Madušića,  
on boluje sedan godin' dana,  
od kosti mu meso otpadalo,  
kroz kosti mu trava pronicala.  
Sele njemu tanko progovara:  
"O moj brate Vido Madušića,  
velik li si grijeh učinio,  
da m' je dovest oca redovnika,  
da mu svoje ispovidiš grije!"  
Odgovara Vido Madušića:  
"Grije moje spovidat ne mogu,  
moreš znati, moja sele draga,  
kad san poša u goru zelenu,  
a sa svojih trideset serdara,  
zameo je snig sa sjeverom,

nigdje nema kamene pećine,  
da bi' društvo svoje zaklonio,  
pa dođosmo pred bijelu crkvu,  
od crkve smo vrata salomili,  
polomili križe i kaleže,  
vrazi meni mirovat ne dali  
i ja nogon udri u otara,  
izlećoše dvije tice male,  
meni jesu tanko govorile:  
'Neka tebe, Vido Madušiću,  
od kosti ti meso otpadalo,  
kroz kosti ti trava pronicala,  
svoje grije nikom ne kazao  
nego samo svojom seli dragoj!"  
I to reče pa dušom uteče.<sup>9</sup>

**Ane Đerdi** rođ. Đurković, rođ. 1910. u Jesenici iznad Cavtata, živjela je u Đurinićima; **Pava Majčica** rođ. Prokurica, rođ. 1882. god. u Pridvorju (zaselku Rudež) živjela je u istom zaselku; **Luce Bokarica** rođ. Bratoš, rođ. 1863. u Grudi, živjela je u Tušićima, zaselku Grude, bila je najstarija od svih kazivača za vrijeme tog terenskog rada (imala je 98 godina). Rekla je Delorku da "ne umije u knjigu!" i time objasnila da je nepismena. Delorko je imao sreću da je baš posjeti kad se dobro osjećala i kad je bila spremna kazivati sve što je nekad znala (iako, vjerojatno, pretpostavlja Delorko, broj pjesama koje je još

<sup>9</sup> Pjesma je objavljena u: Delorko 1963, br. pjesme 105.

tada znala ili koje je nekad znala, daleko je veći od broja pjesama koje je njemu kazivala. Velik broj pjesama, i to vrlo dobrih, kao što su i one koje je znala Luce Bokarica, znala je i **Ane Đerđi**, r. Đurković, rođ. 1910. u Jesenici iznad Cavtata, a sada živi u Đurinićima.

Kao pri svakom svom dotadašnjem radu na terenu, tako je i za vrijeme toga, Delorko tragao za što većim brojem varijanata pjesme koju je posebno izdvojio zbog njene uspjelosti. U ovoj je zbirci ta pjesma - među još nekima - bila pjesma "Banovića dozivala majka", ona koju je prvi put za vrijeme toga puta zapisao u Pridvorju od **Marije Skvičalo** (vidi u zbirci br. 24). Najpotpuniju varijantu kazivala mu je **Ane Đerđi** u Đurinićima (u zbirci br. 83, s početnim stihom "Razboje se mladi Banoviću" Zapis: 25.5.1961.):

Razboje se mladi Banoviću,  
on dozivje staru svoju majku:  
"O starice moja mila majko,  
sva u poju sazdrela šenica,  
sa šenice polijeće klasje,  
svak je pobro bijelu šenicu,  
a mi našu ni počeli n'jesmo,  
'ajde, majko u kršne Kotare,  
pa sakupi tridest žetvelica,  
među njima Kosu Milkovića,  
a do Kose Jelu Rankovića,  
one dvije bogom posestrime,  
jer bez Jele Kosa doći neće!"  
Kad ga stara razumjela majka,  
podigla se na noge lagane,  
pa otide u kršne Kotare  
i sakupi tridest žetvelica,  
među njima Kosu Milkovića,  
a do Kose Jelu Rankovića.  
Kad svanulo i sunce granulo,  
podranilo tridest žetvelica  
u to poje malog Banovića,  
sve su mlade šeno i veselo,  
neka pjeva, a neka pop'jeva,  
al ne pjeva Kosa Milkovića.  
Govori joj Jele Rankovića:  
"Evo, naske tridest devojaka,  
neka pjeva, a neka pop'jeva,  
a ti mučiš, ništa ne govoriš!  
Što si, mlada, danas nevesela?"  
Ali Kose njome progovara:  
"Posestrimo Jele Rankovića,  
kad me pitaš pravo da ti kažem,  
ja b' pjevala iz grla bijela,  
al iz grla ja pjevati ne sm'jem,  
od onoga malog Banovića,  
tri puta me u majke prosijo,  
a četvrtim u baba kupovo,  
ni me čela obećati majka,  
niti babo za pare prodati,

Sekule se vele bogom kleo,  
da će moje objubiti lice,  
kad u poje dođem žet šenicu!"  
Odgovara Jele Rankovića:  
"Pjevaj, Koso, iz grla bijela,  
ti se ne boj malog Banovića,  
on se bolan bolom pobolio!"  
A zapjeva Kosa Milkovića,  
potresla se kula Banovića  
i u kuli mali Banoviću.  
U Sekulu srce poigralo,  
još je staru dozivao majku:  
"O starice mila moja majko,  
'ajde, stara, u poje široko  
i pozdravi tridest žetvelica,  
što požele da u snopje vežu,  
što nijesu da ognjen opale,  
da mi svaka na oprost dođe,  
jer ti sada ja 'oću umr'jeti!"  
Kad ga stara razumjela majka,  
odma' se je na noge skočila,  
ode stara u poje široko,  
pa dozivje tridest žetvelica:  
"Sestre moje, trides' žetvelica,  
što st' požele u snopje vežite,  
što nijeste ognjem opalite,  
vi Sekule umrijeti 'oće,  
da mu svaka na oprost dođe!"  
Što požele u snopje vezale,  
a što n'jesu ognjem popalile,  
svaka bere usto kitu cv'jeća,  
pa dođoše dvoru Banovića.  
Sve su mlade u dvor ulazile,  
najpotlanja Kosa Milkovića.  
Kako Kosa preko dvora šćeće,  
sva se kula iz temelja kreće  
i u kuli mali Banoviću,  
a u njemu srce zaigralo.  
Kad to vide Kosa Milkovića  
pleći dade a bježati stade.

Dok Sekule na noge skočio,  
već je Kosa preko dvora prešla,  
dok Sekule dvore prošetao,  
već se Kosa poja dovatila,

obazre se Kosa Milkovića,  
pa Sekulu 'vako progovara:  
"Lukav ti si, mali Banoviću,  
ni me ludu porodila majka!"

Ali, bez obzira na Delorkovo traganje za tom varijantom, pjesma je, izgleda, u svim njenim oblicima, i koje je zapisao i koje nije, bila najpopularnija usmena pjesma u Konavlima.

**Marija Skvičalo** (iz Pridvorja) je Delorku rekla da su se narodne pjesme pjevale ili kad se želo o Petrovu danu, ili kad se paslo ovce, ili kad se plesalo koło.

U Vodovađi je Delorko upoznao i **Nika Lazarevića**, neoženjena čovjeka koji se nakon pedeset godina što ih je proveo u Americi, vratio ponovo kući. Sa sobom je donio one iste gusle koje je odnio prije pedeset godina u Ameriku. Rado je na njima svirao, posebno, kako je rekao Delorku, kad bi ga "spopala želja za pjesmom." (str. IX)

Kratke pjesme, kazivačica **Nike Bupić** iz Dunava naziva "kanticama", "svaskama"; a **Luce Škilj** "povicama". Evo kako je Luce odgovorila kad ju je Delorko zapitao gdje je naučila svoje pjesme: "Naučila sam ih u planini kad bi čuvala ovce s majgurama (tj. s djevojkama) u Hercegovini. Ja bi Hercegovkama svoje pjesme kaživala a one meni njihove." (str. X) Objasnila je također da "čepački pjevati" znači uz gusle pjevati ili "staviti prst u uvo pa kantati", a za hercegovačke pjesme rekla je da su "drugovačije" od njihovih, konavoskih. (isto)

"U selu Ljuta zapisao sam svega tri pjesme - upozorava Delorko - a i te sam zapisao od Pridvorke **Mare Marinović** samo udate u Ljutoj. Svekrva te Mare (koja se isto zove Mare a prije udaje zvala se Dobrašin, stara 72 godine), kaza mi sljedeće: "Ko blago čuva ima najviše pjesama, on ima vremena za inventavat." Njoj je, naime, izgleda bilo neugodno što nije znala ni jedne pjesme (ako se nije pretvarala radi posla da ih ne zna). Mare je pomogla svekrvi kad je kazala da se u Pridvorju uvijek mnogo pjevalo, a u Ljutoj malo ili nikako. Usto Mare Pridvorke mi je kazala da je svoje pjesme naučila od svoje majke **Ane Marinović**." (str. X-XI)

Izvrсна kazivačica **Ane Đerđi**, u Durinićima, koju je već Delorko spomenuo među najboljima na tom putu, rekla je u sobi kad je bila na jednom mjestu zapela u pjevanju pjesme: "Ne mogu ja pjevat ode, nego gore u brdu." Objasnila je i otkud zna te pjesme: "Naučila sam ih slušajući brata i oca koji su bili guslari. Brat mi se zove Mijo Đurković i živi u Jesenicama." Za tog Miju Đurkovića, brata Anina, rekao je i Pero Đerđi, Anin muž: "Pamtežljiv je mnogo i zna pravilno gundati." (str. XI)

Selo Pridvorje posjetio je Delorko drugi put 26.V. U zaselku Poddvor upoznao je kazivačicu i pjevačicu, stariću **Pavu Majčicu** rod. Prokurica koja je tamo i živjela. Evo kako mu je objasnila kako je došla do velikog broja pjesama koje zna: "Đegod bi čula, upamtila bi: kod komina uvečer, na paši, kad bi se sastala mladost!" (str. XII)

U Čilipima je Delorko zapisao jednu od najljepših pjesama u ovoj zbirci, već spomenutu pjesmu br. 96 "Sunce zađe a mjesec izađe", koju mu je kazivala dobra kazivačica usmenih pjesama Luce Vezilić rođ. Simović<sup>10</sup> (Zapis: 27.5.1961.):

Sunce zađe a mjesec izađe  
a u dvoru nesta vode 'ladne,  
u tom dvoru devet nevjestica  
a deseta zava Anđelija.  
Svaka se je redom poredila  
kako ć' koja na vodicu poći,  
redak dođe Anđelije zave,  
redak dođe da na vodu pođe  
al se moli Anđelija zava:  
"U bogu vam, moje nevjestice,  
pođi koja na vodicu za me!  
Ja bi' pošla ma ne smijem poći  
od junaka Nikole vodara,  
jer se Niko tvrdo bogu kleo  
da će moje obljubiti lice,  
ako nikad kad na vodu dodem."  
Sve nevjestice u zemlju gledale  
samo nije Ivanova Mare,  
ona zavi tiho progovara:  
"Anđelijo, moja zavo prava,  
ja bi' za te crne oči dala  
trokel ne bi' na vodicu pošla.  
U mene je čedo prenejako  
pa ne mogu na vodicu poći,  
nek ti pođi u moje odaje  
pak ti uzmi moje odijelo  
pa se resi od nevjestice mlade,  
Niko tebe ni poznati neće.  
Kada dođeš prije vode 'ladne  
ti poviči iz grla bijela:  
'O junače Nikola vodare,  
zajti meni vjedro vode 'ladne,

dodaj meni na konja dogina  
jer je moje čedo prenejako  
pa će moje uplakati čedo,  
nemam kade osjesti dogina!  
Kad ti zajti vjedro vode 'ladne,  
bježi, zavo, svome dvoru bijelom!"  
Zava ju je mlada poslušala  
pa otide u odaje njene  
i resi se od nevjestice mlade.  
Uzme konja Iva brata svoga  
i uzimje vjedro pozlaćeno  
pa otide na vodu studenu.  
Prija neg je do vodice došla  
više mlada iz grla bijela:  
"O junače Nikola vodare,  
zajti meni vjedro vode 'ladne  
jer je moje čedo prenejako!"  
Al govori Nikola vodare:  
"O nevjesto Ivanova Mare,  
a 'de ti je Anđelija zava?"  
Progovara Anđelija mlada:  
"Moju zavu zabojele glava,  
nije mogla na vodicu doći!"  
Kad je 'jedro vode privatila  
tad okrene dvoru bijelome  
pa zapjeva iza svega glasa:  
"O junače Nikola vodare,  
što si ćio kola tebe bilo!"  
Kad to čuje Nikola vodare  
udari se rukon po kojenu  
pa poleti u Primorje ramno  
i zaruči Anđeliju mladu.

Luce je kazivala i veoma uspješnu uspavanku "Buli, nini u zlaćenju zipci" (u zbirci pod br. 97, Zapis: 27.5.1961.)

Buli, nini u zlaćenju zipci,  
tvoja zipka na moru kovana,  
kovala je tri dobra kovača,  
kovali je tri godine dana,  
jedan kuje, drugi pozlaćuje,  
treći gradi od zlata jabuku.  
Ode zipka od grada do grada,  
dođe zipka mom djetetu dragom  
i u zipci l'jepi sanak snio,

sanak snio, u sanku vidio  
'de mu majka tanku košu kroji,  
košu kroji a godine broji,  
jednu majka a drugu babajka,  
treću teta materina seka.  
San u zipku a nesani pod zipku,  
nesanka ti voda odnijela,  
u daleko brdo zaničela,  
de ne vidi vuka ni bauka!

<sup>10</sup> S tom je kazivačicom dosta radila i Maja Bošković-Stulli (vidi njezinu rukopisnu zbirku Instituta br. 171).

**Marica Desin** rođ. Božović iz Molunata, kazivala je pjesme koje se u zbirci nalaze pod br. 110, 111 i 112.

"Kada sam u Mihanićima pitao u obitelji **Bože Radina** zašto u kući drže gusle kad u njih nitko od ukućana ne svira, odgovorili su mi: *"Držimo ih u kući zato da gost kad dođe može zagunditi. Mi ne znamo gunditi."* Budući da gotovo u svim selima Konavala ima gusala a svirača daleko manje, moglo bi se zaključiti da su gusle u njih ono što je klavir u građanskim kućama: predmet kućnog ukrasa ali i stanovite muzičke kulture." (str. XIV)

Božo Radin, stari boležljivi čovjek, Delorku je tom prilikom rekao da je Božur Lasić neki tip konavoskog Matije Gupca jer se borio isto kao i Gubec - protiv gospode. Upotrijebio je i poslovicu: "Vlaške pjesme a turske zemlje" i protumačio da to znači da dok su Vlasi pjevali pjesme, Turci su dotle zauzimali najljepše i najplodnije zemlje. "Gdje su se Turci nastanili tu je uvijek plodna zemlja, a po sudu Bože Radina bilo bi bolje za Vlahe da su zauzimali dobre zemlje umjesto što su pjevali suvišne nepotrebne pjesme. (Kao da je to od njih zavisilo, moja primjedba!)", dodaje Delorko. (str. XIV)

U istom selu kazivačica **Pava Letunić** mu je rekla: "Nisam ja pjesmarica nikakva, ja sam čuvala ovce!" (str. XV) Ona je, naime, razlikovala pjesme iz pjesmarica i pjesme koje se pjevaju na paši, uz komin, u kolu itd. Svoje pjesme, kako je rekla, naučila je na paši. Pave Letunić je rođena u Bronicama a poslije udaje se tek doselila u Mihaniće.

U Lovornom je Delorko naišao na starca **Nika Uroša** rođ. 1872. god. u Lovornom, koji mu je rekao kad ga je zapitao zna li koju pjesmu: "Ja sam pozaboravio tjeih pjesmica!", ali, ipak je Delorko zapisao rafinirane uspjele stihove koji govore o ljubavnoj čežnji (br. pjesme 134, zapis: 2. VI 1961.)

"Mare moja, dušo moja,  
čim mirišu njedra tvoja,  
jali dunjom, jal' jabukom,

jal' narančom dubrovačkom?"  
"Niti dunjom, nit jabukom,  
nit narančom dubrovačkom  
nego dušom djevojačkom."

**I Stane Uroš**, njegova nevjesta, naučila je svoje pjesme: "Među dečetinom na paši!" (str. XV)

**Boroje Kesovija** rođ. 1900. iz Lovorna, vodio je Delorka prvi dan kroz selo i nagovarao ljude da mu kazuju pjesme. Bio je dobar informator.

**Luce Šeneš** iz Lovorna objasnila je gdje je naučila pjesme koje je kazivala: "Uz komin iz libra, na paši, kad bi brali travu, šenicu; sve bi se tada pjevalo!" Na stihove iz zbornika Nikše Ranjine: "Našla e hrabra djevojčica u travici speći //, prijeđe ga je poljubila negli ga je probudila" koje joj je Delorko naveo, Luce Šeneš je počela recitirati pjesmu: "Porasla je djetvelina //, trava zelena" ali nije znala dalje. (str. XV) I **Ane Pečar** (iz Karasovića) je davala više manje iste podatke: "Naučila sam pjesme na paši, jer se prije odilo na pašu." (str. XV)



## 2. Narodne pjesme Župe i Rijeke dubrovačke, IEF rkp 391, Zagreb 1962.

U Župi i Rijeci dubrovačkoj Delorko je proveo na terenu dvadesetak dana (od 21.V do 11.VI 1962.) Sela u kojima je kroz to vrijeme zapisivao pjesme bila su: Člopecci, Petrača, Čibača, Grbavac i Mlini (Župa), te Mokošica, Sustjepan, Prijevoj, Čajkovići, Rožat i Komolac (Rijeka). U ovom nabranjanju sela ne spominju se i pojedini zascoci.

Jedan od prvih kazivača za vrijeme tog rada bio je starac **Ivo Matić** koji je sa čitavom svojom obitelji prebjegao iz Dubjana u Hercegovini u Člopeke i to, kako je rekao "pred petnaestak godina pred zulumima četnika." (str. I) On je Delorku kazivao samo početne stihove četiriju pjesama i upozorio ga na bogatstvo pjesničkog folklora u kraju otkud se doselio: "Čuo bi ti pjesama svake kajde da dođeš u Ramno o Maloj Gospi." (str. II)

Već prvog dana rada u Župi susreo je Delorko i jednu od najboljih kazivačica za vrijeme čitavog tog posjeta Župi i Rijeci dubrovačkoj. Bila je to **Kate Grbić** r. Kurajica, starica od 79 godina. Njezina je jedna pjesma (vidi u zbirci br. 10) ujedno i jedna od najduljih u čitavoj zbirci. "Kate Grbić r. Kurajica je stroga starica, stihovi su joj glatko "tekli s usta". (str. II)

Druga kazivačica na ovom terenu - po znanju pjesama i posebnoj vještini kazivanja - bila je **Ane Selak** r. Klokoč u Petrači. To je sedamdesetgodišnja starica koje je sin vrstan guslar.<sup>11</sup> Među pjesmama Ane Selak r. Klokoč posebno se ističe pjesma pod br. 12 "*Prosi curu Grabovac Ilija*" (Zapis: 27.5.1962., u Petrači) u kojoj se veoma plastično opisuje očaj glavnog junaka Ilije Grabovca kome nastrada za vrijeme svadbe, odnosno prolaza njegovih svatova kroz planinu Prolom, i vjerenica i redom svi svatovi od razbješnjelih Arapa, kojima je Ilija u okršaju baš tom zgodom ubio vođu Trogu. Na kraju, shrvan, ostaje sam u svojoj dubokoj boli. Evo završnog dijela pjesme:

(-----)

Boga moli Grabovac Ilija,  
da mu puhne vihar sa planine,  
da mu digne tamu sa doline.  
Što molio, Boga umolio,  
puhnuo mu vihar sa planine,  
dignuo mu tamu sa doline,  
kâ' se malo bilo razvedrilo  
ide Ile tražiti devojkju,  
a! je nigde naći mogo nije,  
u neko je doba nahodio:  
mrtva leži u zelenon travi.  
Kâ' je vidi Grabovac Ilija,  
od očiju suzu oborio,

pa Mariju svoju ostavio,  
ode videt kićene svatove;  
pet stotina svatova je bilo,  
niti jednog u životu nema,  
i tu se je Ile ražalio,  
pa uzimje ulomak od éorde,  
pa Mariji raku iskopao,  
pa se smisli Grabovac Ilija,  
što će jadan od života svoga,  
pa Zekana konja uzimao,  
pojaše ga tužan i žalostan.  
Kâ' je doša u poje grabovsko,  
nema njemu svoje stare majke

<sup>11</sup> Podatke o njemu vidi u zbirci Stjepana Stepanova s ovog istog područja, IEF rkp. 305.

da pod njime Zeka konja primi,  
zove Ile ispod kule b'jele,  
zove Ile nekoliko puta,  
al se niko iz kule ne odziva.  
Misli Ile što će i kako će:  
od kule su vrata zatvorena,  
pa on uzme svoju torpuzinu,  
pa u vrata torpom udario,  
udario nekoliko puta,  
dokle ih je puste razlomio,  
pa on ide kuli uz skaline:  
mrtvu majku na skalinama nađe,

tu je Ile gorko zaplakao,  
majku svoju u naručje prima,  
pa je nosi pred bijelu kulu.  
Od daske joj sanduk napravio,  
pred kulon jon raku iskopao,  
svoju majku ljepo sahranio,  
pa se misli što će i kako će:  
u kulu je vatru upustio,  
neka gori, ostala mu pusta.  
On uzima Zeka konja svoga,  
pojaše ga pa ode po svijetu,  
ode Ile glavom bez obzira.

"Velika je šteta - žali Delorko - da mi Ane Selak pjesmu pod br. 17, istina dosta dugu, nije dovršila. Među ostalim razlog je tome bio i taj, što je starici bilo smiješno, s kojom sam ja sve brzinom, a na svoj način i "halapljivošću", hvatao olovkom na papiru svaki od nje izgovoreni stih. A možda ju je u predavanju tih pjesama sprečavao i njezin ljubomorni sin - guslar. Svakako, poslije građe što mi ju je ujutro dne 27.V kazala, a što se pod njezinim imenom i prezimenom nalazi u zbirci (vidi pjes. br. 12, 14, 15, 16 i 17), nije mi htjela više ništa reći. Iz njenih riječi, koje su bile dosta uvijeno kazane, razabrao sam da ona misli kako ću pjesme koje mi je ona odrecitirala izvoditi na jednom od radia - bilo dubrovačkom, bilo zagrebačkom - i na njima (tj. pjesmama) zaraditi novaca." (str. III)

Na ovom su se terenu istakle još dvije kazivačice: **Jele Grbić r. Dedo** iz Osojnika, koju je Delorko susreo u Čibači i **Mare Grbić r. Kurajica**, mlađa sestra već spomenute Kate (Katare) Grbić. S Marom Grbić r. Kurajica susreo se Delorko u zaselku Brašini, koji pripada selu Petrači. Zahvaljujući pjesmama ovih dviju kazivačica građa se u ovoj zbirci znatno obogatila. Posebno je uspjela pjesma pod br. 43 koju je kazivala Jele Grbić r. Dedo. Jedna varijanta te pjesme se nalazi u I knjizi Vukova zbornika pod br. 760 (iz Sinja), a druga u V knjizi Matičina zbornika pod br. 113 (iz Odvorea kraj Oriovca u Slavoniji). Delorko nas na ovom mjestu upozorava: "Ali, ni u Vukovoj, ni u Matičinoj varijanti, nema onako impresivnih stihova na završetku kao što ih ima u onoj, koju je kazivala Jele Grbić r. Dedo, a koji se stihovi odnose na isprošenu djevojku pored žive žene, te ih govori muž - u ovom slučaju Marko Kraljević - doznajući da mu je žena rodila sina, pa da mu ne treba nova, da mu se ne bi potomstvo zatrla." (str. IV)

Posebno je uspjela i pjesma pod br. 52 "Knjigu štije Senjanine Ivo" koju mu je kazivala Mare Grbić r. Kurajica. Istina, pjesma nije potpuna, izgleda da joj nedostaje znatan broj stihova, pa ipak djeluje snažno. Uostalom da joj se shvati do kraja sadržaj nužno je pročitati njezinu varijantu u ovoj zbirci pod br. 10, a koju je kazivala spomenuta Kate Grbić r. Kurajica iz Čelopeka. "Kate mi je kazala - navodi Delorko - kad sam je pitao od koga je naučila pjesme, da ih je naučila od svojih nepismenih roditelja. To je isto rekla i njezina mlađa sestra Mare, samo što je ova posljednja pri kazivanju bila hirovita, ćudljiva. Izgleda da je ona nekad znala mnogo pjesama, a sad se ili nećkala da ih kaže, ili ih je uistinu zaboravila. Za pjesmu pod br. 54 rekla mi je da je "išla dalje", ali da ona to dalje ne bi znala izreći

u stihovima. Za pjesme, koje su znali njezin otac i majka, a koje je ona slušala u djetinjstvu od njih, kaže da su bile takve "da se imalo šta čut!" (str. V)

Zašto u samoj Župi, i pored triju navedenih kazivačica nije bilo mnogo građe - osobito ako se uspoređi sa znatno bogatijom građom nađenom u Konavlima - objašnjava nam 84-godišnja starica **Cvijeta Lale** r. Kisić u Buićima: "Ko je išo na pašu, znao je (tj. pjesme), a malo je ko od Župka išo na pašu, nego su pojedine famije uzimale djetića. Blaga je bilo samo u Bravinjcu (zaselku sela Martinovića). Inu su (tj. stanovnici Bravinjca) znali na pašu slati i svoje, ma ostali ne." (str. VI) Ista je ova, inače nepismena starica, kazala da je pokojna Pavle Lale znala mnogo pjesama jer je "vazda išla na pašu". Kazivačica Jele Grbić r. Dedo iz Osojnika, objašnjavala je: "Dok bi žnjele žito ili plijevile travu - sve bi pjevale!" (str. VI) Za svoje pjesme Jele kaže da ih je naučila od babe.

Zanimljivo je i kako je **Mare Lukšić** r. Miloslavić u Mokošici (Rijeka dubrovačka) razlikovala tiskane, objavljene pjesme od onih koje se još nalaze "na ustima puka". "Znam, znam, poljske vi hoćete, a one iz čitanaka svak zna." (str. VI)

**Luce Gardašanić** r. Kuničić (Sustjepan, Rijeka dubrovačka) starica od 82 godine, pričala je kojom zgodom su se u njih pjevale pjesme: "Pjevale bi uz vito [vitlo] kada bi napravili teg za hitat ribu. Bilo je u Rijeci dubrovačkoj puno leuta." Luce je govorila vrlo potresno o nekim tragičnim događajima iz svoga života: "o smrti malog sina za vrijeme prvog svjetskog rata, kad nije imala svijeće da vidi kako joj sin u mraku umire, a svijeća je u "aprovizaciji" bilo, ali joj ih nisu htjeli prodati, iako je prodavača molila i kazala mu zašto joj svijeća treba itd." (str. VI)

U Rijeci dubrovačkoj **Mare Živković** r. Knego, starica od 72 godine, iz Dračeva Sela, ovako je objašnjavala kad se u njih pjevalo: "Perušale bi lovoriku, bilo nas je dosta, pa bi pjevale." (str. VI) **Niko Kljunak**, r. 1890. u Komolcu (Rijeka dubrovačka), koji je odrecitirao Delorku tri pjesme (vidi br. 82, 83 i 84), znao je i sadržaje raznih pjesama i pričao ih u prozi. Ponekad je upletao u to pričanje i po koji stih. Na primjer, kad je pričao kako su Turci zarobili Stojana Jankovića koji je pijan zaspao, Niko Kljunak je naveo ova dva stiha:

zaspao je kod vode Nesretnice,  
ko j' je pio, nesretan je bio . (str. VII)

Zanimljiv je i podatak o mjestu i zgodi kad se pjevalo, kojega je dala **Ane Žaknić** r. Galjuf u Grbavcu: "Pjevale bi kad bi išle u Grad [Dubrovnik], u Trebinje, zašto je dalek put pa bi im bilo lakše." (str. VII) Ane Žaknić je naglasila da se pjevala pjesma "Dobro jutro, gorice zelena" (vidi varijante: br. 2, 13, 33, 37 i 40), inače, veoma raširena pjesma u ovom kraju, kao i u Konavlima. Navest ću varijantu br. 13 koju je Delorko zapisao 27.V 1962 u Petrači od kazivačice **Ane Selak** r. Pilat, rođ. u Čepikućama kod Stona, 1937. a tada je živjela u Petrači:

"Dobro jutro, gorice zelena,  
sinoć osta modra i zelena,

a jutros si vrhon oblomjena!  
Ko je tvoje vrhe salomio,

ol su vile, ol su lastovice,  
oli b'jele Ivanove ovce?"  
Gorica jon liston progovara:  
"Nisu vile, nisu lastovice,

niti b'jele Ivanove ovce,  
neg devojke bijelile platno,  
na moje su grane prostirale,  
pa su moje vrhe salomile!"

U Grbavcu je lijepu pjesmu, "U Miloša gorskog čobanina", pohvalu radu, kazivala **Vice Galjuf** r. Kurajica, stara 76 g. Pjesma se nalazi pod brojem 30 u zbirci a zapisana je 29.5.1962.:

U Miloša, gorskog čobanina,  
u Miloša hiljadu ovaca,  
među njima trista razbludnica,  
a pred njima ovan kolovoda,  
na ovnu je zvono od hiljade,  
a u zvonu bronca od stotine,  
pod broncom su dragi kamenovi,  
da se š njima vidi putovati,  
u ponoća kao i u podne.  
To se čudo na daleko čulo.  
To začuje care u Stambu, u  
kako čuo, na noge skočio,  
pa on piše od ruke fermara  
i šaje ga u Šaru-planinu,  
a Milošu, gorskom čobaninu:  
"O Miloše, gorski čobanine,  
čuo jesam, i drugi mi kažu,  
da u tebe jedno čudo ima,  
jedno čudo što u mene nema,  
da imadeš hiljadu ovaca,

među njima trista razbludnica,  
a pred njima ovna kolovodu,  
da j' na ovnu zvono od hijade,  
a u zvonu bronca od stotine,  
da se š njiman vidi putovati,  
u ponoća kao i u podne.  
Tega čuda ni u mene nema,  
a u tebe, kažu ljudi, ima.  
No, Miloše, gorski čobanine,  
da se nadeš ti prid mojin dvoroni!"  
Kad je Miloš knjigu proučio,  
on se smjesta na put postavio.  
Dode Miloš do careva dvora,  
pita care Miloš-čobanina:  
"Je l' istina što mi ljudi kažu?"  
"Istina je, moj čestiti care!  
Isina je što ti ljudi kažu,  
da ja imam što u tebe nema,  
ja radio, Bog mi poklonio!"<sup>12</sup>

I **Kate Mišić** r. Miloslavić, stara 88 godina, kaže: "Pjevale bi dvije i dvije, a ja san vojela pjevati. Kad bi se sijala pšenica u Kisića, pjevalo bi se." (str. VII) Kate je iz Mokošice, a udala se i živi u Čibači (gornjoj).

Kao što su u folklornoj pjesničkoj građi iz Konavala dominirale pjesme koje počinju stihovima "Povila se u bega šenića" i "Dobro jutro, gorice zelena", tako su u folklornoj pjesničkoj građi u Župi i Rijeci dubrovačkoj bile dominantne pjesme koje počinju stihovima "Sunce moje, na visoko mi je" (vidi br. 9, 26, 39 i 74) i "Djevojka se Suncu protivila" (vidi br. 11, 31, 55 i 82). Česta je bila na području Župe i Rijeke dubrovačke i pjesma koja počinje stihom "Pjevaj, vilo, dok si u matere" (vidi br. 14, 58 i 63). Delorko je u Izvještaju s puta bio istaknuo kako je mnogo bolju pjesničku folklornu građu skupio u Župi nego u Rijeci dubrovačkoj.

Među folklornom pjesničkom građom koju sadrži ova zbirka ima veoma uspjelih pjesama, posebno br. 7, 12, 16, 17, 30, 35, 43, 51, 54 i 64. Posebno upozoravam među navedenim pjesmama na one koje se odlikuju i novelističkim osobinama pri razvijanju radnje (vidi pjes. br. 10, 12, 16 i 17), a i na posve lirske (vidi br. 8, 18, 19 /njezinu varijantu br. 29/, 36, 41, 46, 53, 64 itd.).

<sup>12</sup> Pjesma je objavljena u: Delorko 1969, br. pjesme 185.

### 3. Narodne pjesme iz Dubrovačkog primorja, IEF rkp 421, Zagreb 1963.

Delorko je boravio 30 dana na terenskom radu u Dubrovačkom primorju (od 30.V do 29.VI). Sela i zaselci pojedinih sela u kojima je skupljao građu bila su: Zaton, Gromače, Kliševo, Slano (zaselci: Grgurići, Banje, Postranje), Majkovi (Donji i Gornji), Ston (Mali i Veliki), Broce, Dol i Česvinica. Dosta je pjesama zapisao npr. u Gromači (selu 4-5 km udaljenu od Orašca), 35 pjesama (tu valja uključiti i zapise 11 pjesama Mare Radiš rođ. Batinić, koja se pred više godina doselila s mužem u Mali Zaton, a inače je iz Gromače).

Veći broj pjesama zapisao je i u Slanome, samo što je najbolja kazivačica (i ne samo u Slanome nego na čitavom terenu) **Kate Šebelj** u tom mjestu, rodnom iz Majkova. I u Dolima je zapisao znatan broj pjesama.

Može se tako slobodno reći da je za vrijeme ovog terenskog rada Delorko zapisao znatan broj pjesama, te da se Dubrovačko primorje što se tiče hrvatske tradicijske poezije, pokazalo bogatijim i od Konavala, a posebno od, u tom pogledu, siromašnije Župe i Rijeke dubrovačke.

Ima među zapisima vrlo uspješnih priloga naše tradicijske poezije koje bi izdržale i najstrože antologijsko mjerilo. Takvi su npr. zapisi pod brojem: 6, 43, 44, 74, 96, 97, 102, 104, 110, 126, 134, 140, 160, 163, 164 (koja je zapravo varijanta pjesme br. 110), 166 itd.

Među priloženom građom ima i epskih i lirskih pjesama. Od *epskih pjesama* zaslužuju da se posebno istaknu zapisi pod br. 38, 49, 52, 77.

I nekoliko *svadbenih pjesama* (koje sve spadaju u lirsko pjesništvo) u ovoj zbirci, nisu bez stanovite umjetničke vrijednosti, pa i onda kad su očito slabije kazivane (vidi pjesmu br. 10), ili nespretno formulirane (vidi pjesmu br. 76).

Među lirskim su pjesmama i one koje *opisuju rad na selu*. Nije ih mnogo, ali neke od njih posjeduju stanovitu draž: npr. one pod br. 54 i 146.

Tu su i *uspavanke*, ima ih malo u ovoj zbirci, uostalom, kao i u velikoj većini i publiciranih i rukopisnih zbirki (vidi pjesme pod br. 24 i 98).

Među *obrednim pjesmama* ima nekoliko osobito uspješnih - to su pjesme pod br. 43 i 44 koje je kazivala u Slanom učnica 11.6.1963., **Gvozdenica Kata**, rođ. 1948. u Tmovi:

br.43.

Budila majka Vidoja,  
uoči danka njegova:  
"Ustani, sinko Vidoje,  
tvoje je društvo ustalo  
i pošlo u lov u gore.  
Ti ajde, sinko, niz polje,  
pod one žute naranče,

gdje su 'ne mlade zaspale,  
pođi ih, sinko, probudi;  
stavi in dunje u njedra,  
pospi in kose biseron."  
Kad su se mlade budile,  
same se sobom čudile,  
otkud in dunje u njedra,  
otkud in biser u kose.<sup>13</sup>

<sup>13</sup> Pjesma je objavljena u: Delorko 1969, br. pjesme 155.

br. 44.

Osu se nebo zvijezdama  
i ravno polje ovcama,  
zvijezdama nema Danice,  
ovcama nema čobana,  
do jedno dijete Vidoje  
i ono ludo zaspalo.

Budi ga Jela sestrice:  
"Ustani, braco Vidoje,  
ovce ti za lug zadoše,  
jednu ti zakla vučica,  
potekla krvca do mora."  
Čula se žalost do Boga. <sup>14</sup>

Delorko smatra da u najslabije dijelove ove zbirke spadaju pjesme s lokalnim sadržajem, ili, kako ih on naziva, "*lokalne pjesme*" (vidi br. 106 i 107). "To su zapravo "ćakule" pretvorene u stihove, pune nekih aluzija koje ni onome koji nam ih kazuje nerijetko više nisu potpuno razumljive. U svakom slučaju građa u tim pjesmama ili još bolje doživljaj tih pjesama nije znao ni na koji način da se konkretizira ne samo u umjetnički nego ni u jasan tekst. U tom slučaju pjevači iz Dubrovačkog primorja nisu nikakva iznimka. Neuspjeh nalik njihovome doživjeli su i pjevači iz drugih krajeva naše domovine kad su se laćali tema takve vrste." (str. VI)

Posve su drugačije od tih pjesama s uskim lokalnim sadržajem one, koje nazivamo *legendama*, *molitvicama*. *Molitvica* i *legendi* bilo je dosta i u Dubrovačkom primorju kao, uostalom, i drugim predjelima Dalmacije. Neke od njih idu među najuspjelije priloge ovog Delorkovog terenskog rada (vidi pjesme pod br. 96 i posebno 97, koja počinje stihovima: *Jezus ide rosnim poljem, // rosnim poljem uz makove*. Obje je pjesme kazivala nepismena starica u Majkovima (zaselak Rožetići) 17.6.1963., **Bulaš Marija**, rođ. Kraljević, rođ. 1891. u Majkovima (Donjim):

br.97.

Jezus ide rosnim poljen,  
rosnim poljen uz makove,  
susrela ga dva ribara,  
pa mu ona govorila:  
"Tri je dana mrtav Lazar,  
u kamen je grob položen!"  
Kad to čuo Jezus dragi,  
pohitao brže grobu,  
brže grobu Lazarevu.  
Kad on dođe do tog groba,  
vrata mu se otvoriše,

kužni dasi ishodiše,  
u Lazara žuto lišće,  
žuto lišće poput voska,  
očni kapci zatisnuti.  
modra usta ukočena.  
Onda reče Jezus dragi,  
onda reče suzna oka:  
"Odmotajte peći s njega!"  
Oni peće odmotali,  
živa Lazu ugledali.  
Slava tebi, mili Bože! <sup>15</sup>

[peći = komadi, povoji, zavoji]

Pjesme koje nazivamo *legendama*, *molitvicama* nisu važne samo zato što su nerijetko sadržajem ostaci naše srednjovjekovne apokrifne književnosti, nego i zato što su mnoge od njih i sretno pjesnički realizirane. One su, ističe Delorko, "s obzirom na tople čovječne osjećaje koje iznose, a i stanovitu društvenu kritiku koju vrše, nešto preinačene upotrebljive i danas. Usto, one su bile poticaj (dakako,

<sup>14</sup> Pjesma je objavljena u: Delorko 1969, br. pjesme 60.

<sup>15</sup> Pjesma je objavljena u: Delorko 1969, br. pjesme 159.

legende i molitvice općenito) i velikim pjesnicima prošlosti, ne samo u našoj nego i u velikim stranim književnostima (sjetimo se samo Hugoove pjesme "Kain"), a da i ne spominjemo suvremene pjesnike, koji su se također u nekim svojim lirskim produktima inspirirali takvim pjesmama (Elliot, Auden, Jesenjin, Pasternak, Saba i dr.), zaključuje Delorko. (str. VII)

*Pjesme pastirskog ugođaja* susreo je Delorko na svim svojim terenima u dubrovačkoj regiji. Najčešće su veoma uspjele. Tu je prije svega pjesma pastirskog ugođaja koja najčešće počinje stihom "Blago meni i tebi, djevojko". U zbirci iz Župe i Rijeke dubrovačke (IEF rkp 391) pjesme toga sadržaja nalaze se pod br 19 i 29, a u ovoj zbirci br. 15, 26, 39, 65 i 78. U zbirci iz Konavala (rkp. 381) varijante toga sadržaja nije bilo. Među varijantama toga sadržaja posebno se ističu pjesma pod br. 19 iz zbirke usmenih pjesama Župe i Rijeke dubrovačke i pjesma pod br. 39 u ovoj zbirci. Ova posljednja, koja počinje stihovima:

Blago meni i tebi, djevojko,  
sjutra ćemo na pašu zajedno,

upozorio nas je Delorko, pokazuje "kako pjesnici pastirskih ugođaja u staroj hrvatskoj književnosti (npr. Bunić-Vučić, autor zbirke "Plandovanje", pa i Fr. Kr. Frankopan, autor pjesme "Pastirica") nisu morali nužno da za svoje lirske radove slične fakture, traže samo uzore u književnosti Apeninskog poluotoka, jer im ih je i naša tradicijska poezija, a koju su oni dobro poznavali, u obilju pružala." (str. VII)

Pjesmu je kazivala 10.VI 1963. u Slanom (Postranje) Kate Šebelj r. Laznibat, rođ. 1907. u Majkovima.

Blago meni i tebi, devojko,  
sjutra ćemo na pašu zajedno,  
ako bude vedro i lijepo,  
gonit ćemo lugom zelenijem,  
ako bude grubo i oblačno,

gonit ćemo vrhu pod stijene.  
Nosi, dušo, veska i pletiva,  
ja ću nosit gusle javorove,  
ti ćeš vesti, ja ću popjevati  
i naše će ovce mirovati.<sup>16</sup>

Pjesma o tome kako je *mladi Banović, Begović* ili ponekad samo *beg* pozvao u kosidbu vlastitog polja i djevojku (većinom Kosu Milkovića, ponekad Cmiljanića, a vrlo rijetko Smiljanića) u koju je zaljubljen, pa je potom oteo i obljubio, imala je više varijanata u konavoskoj zbirci (rkp. 381); no, Delorko je našao tu pjesmu i u Dubrovačkom primorju (nalazi se u ovoj zbirci pod br. 32) ali nije uspjelija od one najbolje iz konavoske zbirke (br. pjesme 83).<sup>17</sup>

Zanimljivo je da varijantu pjesme, kojoj početni stih glasi "Dobro jutro, gorice zelena" (vidi u zbirci iz Konavala pjes. br. 90) i koju su u Konavlima znali gotovo u svakom selu, uvijek istu, bez promjena, dakle bez varijanata, u Dubrovačkom primorju takvu pjesmu Delorko nije uopće zapisao.

Pjesme vezane svojim sadržajem *uz more* krasi i ovu Delorkovu zbirku. "Meni je posebno drago, ističe Delorko, da sam i za vrijeme ovog putovanja, imao

<sup>16</sup> Pjesma je objavljena u: Delorko 1969, br. pjesme 154.

<sup>17</sup> Upozoravamo da se sve ovdje iznesene poredbe odnose samo na građu koju je Delorko sam skupio.



prilike zapisati nekoliko pjesama kojih je sadržaj povezan uz more." (str. IX) To su pjesme u ovoj zbirci pod brojem: 8, 28, 92, 105, 110, 134, 145, 160, 163 i 164. Neke od njih idu u red najljepših zapisa ove zbirke, kao one pod br. 105, 110, 160, 163 i 164. Citirat ću pjesmu br. 160 koju je Delorko zapisao 24. 6.1963., u Dolima od nepismene starice Ane Svetac r. Tudeško, rođ. 1893. u Dolima:

Ajde zbogom, milo drago moje,  
pratilo te crno oko moje,  
pozdravi me uz more jedreći,  
ja ću tebe iz polja hodeći,  
pozdravi me s visoka timuna,

ja ću tebe s žutoga limuna,  
pozdravi me s Italije ramne,  
ja ću tebe sa vodice hladne,  
pozdravi me s prove od vapura,  
ja ću tebe ispred moga dvora. <sup>18</sup>

U ovoj zbirci Delorko donosi i više primjedaba o pjeđinim pjesmama: "U pjesmi br. 20 ističe se posebnom plemenitošću glavno lice turski car. Moram spomenuti da se dosad nisam susretao u obilnoj građi naše tradicionalne poezije koju sam proučio, sa sadržajem kakav je iznijela ta pjesma." (str.X) Riječ je o pjesmi "Kad se ženi Vlašiću Radoje", koju je u Gromači kazivala **Jele Njire** r. Matušić, stara 76 godina, nepismena. U pjesmi se govori o plemenitosti i pravednosti turskoga cara.

"U pjesmi br. 23 nije glavno lice, kao što je u golemoj većini varijanata te pjesme Bogdan, nego Vid Marušić. Inače zapis te pjesme u ovoj zbirci niti je dovršen niti se tako nedovršen toliko osamostalio da bi mogao stajati kao pjesnička tvorevina za se, bez obzira na ono što mu nedostaje. To ističem zbog toga što se sadržaj koga on obuhvaća u drugim prilikama znao osamostaliti i s vrlo velikim uspjehom." (str. X)<sup>19</sup>

"Pjesmi pod br. 33 "Rano rani na vodu Jagoda" prvi je zapis već poznat i u XVIII st. (vidi Erlangenski rukopis pjes. br. 189)." (str. X)

"U pjesmi br.35 "Bijele platno Senjkinje djevojke, // više Senja grada bijeloga," nema nikakve osude sa strane kršćanki zato što njihova drugarica, i vjerojatno najljepša među njima (već i zato što je sestra Iva Senjanina) ljubi muslimana Alu Ograšića. Iz te tolerancije zacijelo su i nastale one brojne pjesme koje pjevaju mnogi kršćani osobito u Dalmaciji a sadržaj je tim pjesmama uzet iz života naših muslimana. Klasičan je primjer u tom pogledu 'Hasanaginica' koja je zapisana ili u samom Splitu ili u njegovoj neposrednoj okolini, dakako, među katoličkim življem." (str. X)

"Jedna od najvažnijih varijanti pjesme br. 37 "Pije vino Kraljeviću Marko, // u Ševeru, gradu bijelome," nalazi se u Vukovoj I knjizi pod br. 760, ali i ona je iz Dalmacije tj. iz Sinja. Vrlo uspješnu njezinu varijantu zapisao sam u Župi dubrovačkoj od neke kazivačice koja je bila rodom iz Osojnika." (str. X)

<sup>18</sup> Pjesma je objavljena u: Delorko 1969, br. pjesme 160.

<sup>19</sup> Vidi: Delorko, Hrvatske narodne balade i romance, 1956, br. pjesme 107.

I u ovoj zbirci Delorko donosi podatke o kazivačicama i kazivačima pjesama i njihovu učenju i pjevanju pjesama.

U Malom Zatonu kazivala mu je već spomenuta **Mare Radiš** rođ. Batinić iz Gromače, da je pjesme naučila od majke "uveče kad su noći duge". Majka bi je pjesmom "zagovarala" "Budući da osim pri prvom susretu Mare nije pokazala osobite volje da mi pjesme kazuje (iako ih je znala vrlo lijepih i vrlo mnogo), treći put kad sam je posjetio izvlačila se i na ovaj način: "Svagdje je poso, da je kiša, ajde!". Inače Mare je uistinu bila jako zauzeta domaćim poslovima. Ona i muž žive sami, mnogo rađe (ali Mare izgleda puno više nego muž) i dosta zarađuju. Djece nemaju, a nekoga od najbližeg roda zasad k sebi ne dovode. Onih dana kad sam ih posjetio očekivali su žensku radnu snagu iz Hercegovine. Kad sam pohvalio i kuću koju su podigli i pogled koji se pruža iz njihova vrta na more pred Gružom i Lapadom, pa rekao domaćinu Peru Radišu, da je dobro učinio što se preselio iz kopnene stiješnjene među brdima Gromače, u ovaj pitomi primorski kraj, on mi je kazao da narod u tom pogledu ima posloviцу: "Bliže moru - bliže Bogu!" (str. X)

U Gromači je kazivala **Anka Gera**, postarija djevojka (vidi njezine pjesme pod br. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 i 19) sljedeće: "Pjevalo se kad je bila umoljba. Pjevale bi sve dvije a dvije; kad bi nosile snopove doma, kad bi otpočinule. Ka bile mlade, pa in je bilo veselo srce! Nisu mladi mislili je li urodilo dobro ili nije. Na to su mislili stariji." (str. X) Inače Anka Gera znala je nešto pisati i nešto čitati (barem je tako ona sama rekla Delorku) a pjevanje, kazivanje pjesama, nazvala je "čevetanjem".

**Jele Njira** rođ. Matušić, iz Gromače koju smo također već spominjali (vidi zapise pod br. 20, 21 i 22), rekla je da su one, žene u selu, naučile pjesme jedna od druge, a najviše da ih je ona osobno naučila od svoje majke. **Jele Moretić** rođ. Ivanković, također iz Gromače, (vidi zapise br. 29, 30, 31, 32 i 33), kazala je Delorku da je svoje pjesme naučila "na paši i kod komina kad bi štogod fatigali. Ondar kod umojbe (moba). I ka' bi imali što učinit jedan drugome." (str. X)

U Kliševu je **Kate Batinić** rođ. Ivanković (vidi njezine pjesme pod br. 27 i 28) kazala posloviцу "Koliko sela, toliko adeta", i to "kad sam joj rekao da je naoko ista pjesma uvijek drugačija i da zato neka kaže jednu pjesmu makar i počinjala s približno istim stihom. Uz to ta ista starica mi je kazala da je svoje pjesme naučila u selu, na paši kad je kao dijete pasla ovce." (str. XI)

Delorko je naglasio da je jedna od najboljih kazivačica s tog puta kroz pojedine predjele Dubrovačkog primorja bila **Kate Šebelj** rođ. Laznibat koja je živjela u Slanome a inače je iz Majkova (vidi zapise br. 38, 39, 40, 41, 43, 49, 63 i 64). Ona je pri kazivanju bila nervozna, nestrpljiva i to je svakako bilo nezgodno u radu s njom.

"Kate mi je kazala da je svoje pjesme naučila od roditelja i od stare tete dok bi ova plela. Uz to mi je rekla da su se pjesme pjevale kad se želo, plelo, a također i na paši kod ovaca. Kate je bistra žena, pri svakom susretu kazala bi mi samo jednu dvije pjesme (osobito ako su bile nešto dulje) i odgađala kazivanje drugih za idući dan. U velik broj narodnih pjesama koje je Kate znala uputila me Helena Knežević,

tajnica osnovne škole u Slanome, kada mi je kazala da je Kate nekom prilikom kroz 4 sata uzastopce izrecitirala čudo narodnih pjesama.

Inače pjesma u kojoj se nešto svjetuje Kata je nazvala "šjetnom", a za sebe je rekla da uživa u pjesmama i da ih zbog toga i zna toliko. Uostalom evo jednog dijela tih njezinih riječi: 'Ja ih volim, nisam im protivna.'"(str. XI-XII)

Pjesme pod br. 43 i 44 (koje smo naveli u cijelosti) pjevaju se u selu **Trnavi** uoči Vidovdana, Ivandana, i Petrovdana, otkuda je bila i učenica Kata Gvozdenica koja je i pjevala te pjesme (njihovu melodiju zapisao je Stjepan Stepanov).

Izvrсна je kazivačica narodnih pjesama u Slanome (zaselak **Banja**) bila i **Vice Bujak** rođ. Muratti (vidi zapise pod br 50, 51 i 52). Svoje pjesme Vice je naučila najviše od oca, a onda i od žena kad bi u njih kupila masline. Čula je i za Anicu Begin, izvršnu kazivačicu usmenih pjesama, i ponosi se njome, govoreći da je Anica svojim pjesmama proslavila Šipan.

Dok je u selu Majkovi **Kate Martić** rođ. Lobrović recitirala pjesmu koja se nalazi pod br. 74, pomagala joj je u tom recitiranju i unuka Kate Martić, učenica IV razreda osnovne škole, koja je rekla da je tu pjesmu i naučila od te svoje bake. "Uz to mi je kazala - navodi Delorko - da od bake nije naučila samo tu pjesmu nego i još mnogo drugih, tek ju je bilo stid da mi ih recitira. A evo kako mi je opet baka prikazala veliku ljubav svoje unuke prema našoj tradicionalnoj poeziji: 'Sve me noću šerka da jon pjesme kazujem.'" (str. XIII )

Za zapis pod br. 84 kazala je **Mare Jemin** da je ta pjesma molitvica koja se moli na Veliki petak.

**Marija Bulaš** rođ. Kraljević u Majkovima (zaselak Rožetići) znala je samo od pjesama molitvice, legende i kazivala ih je nekoliko izvršnih (vidi već citirane zapise kao posebno uspjele pod br. 96 i 97). "Da li je istina da svjetovnih narodnih pjesama ne zna, ili se samo izgovarala da ih tobož' ne zna, da mi ih ne bi morala kazivati, bogzna zbog kojih razloga, nisam mogao pouzdano utvrditi. Njezino kazivanje je bilo sigurno, nije se zbunjivala i s lakoćom je oblikovala pojedine dijelove pjesama kad bi na čas zastala sad zbog ovog sad zbog onog razloga." (str. XIII)

I **Kate Vlahović** rođ. Kraljević pokazala se kao izvršna kazivačica usmenih pjesama (vidi zapise pod br. 101, 102, 103 i 104). Njezin je repertoar veći nego što pokazuju u ovoj zbirci donesene pjesme koje je ona kazivala. I ona je čula za Anicu Begin i divila joj se. "Bilo joj je žao da me Ante Radman, direktor osnovne škole, nije na nju, Katu, upozorio, jer je ona bila spremna da mi prvog dana kad sam stigao u Majkove, odrecitira mnogo narodnih pjesama. Inače Kata Vlahović mi je kazala da je pjesme koje zna naučila od svoje babe i matere." (str. XIII)

**Niko Vlašić** (vidi zapise br. 105, 107, 108, 110, 111 i 112) bio je umirovljeni lučki službenik koji je tada obavljao u Brocama dužnost svjetioničara. "Vrlo je ugodan i duhovit čovjek. Meni je kazivao pjesme koje nije naučio iz knjiga nego u dodiru s ljudima, a ponajvećma s ribarima." (str. XIV)

Kazivač **Mato Mlinarić** nazvan "Lujo" iz Česvinice (vidi zapis br. 153) kazao je da je svoje pjesme (gotovo isključivo epske kojih je znao priličan broj) naučio od starih ljudi kad bi brali masline ili kad bi općenito radili u polju pa pjevali. "Na njega su me i njegovo umijeće u kazivanju narodnih pjesama upozorile žene u Hodiljama s ovim riječima: "Zna Lujo svaki' pjesama." (str. XIV)

"U Hodiljama mi je **Kate Antunica** rođ. Ljubić (vidi zapise br. 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134 i 135) rekla kad sam mislio da je prestala sa reproduciranjem narodnih umotvorina: 'Još ću ti jednu dokazati!' Ista me je starica upozorila - nastavlja Delorko - da su žene pjevalc pjesme: "kad bi brale goru, kad bi kupile masline". A posljednja kazivačica u ovoj zbirci, starica **Frane Vojvodić** (vidi zapise br. 163, 164, 165, 166 i 167) me je uputila da je pjesme naučila od svoje matere, od svoje tetke i od svoje babe, a inače da se u njih tj. u Malome Stonu pjevalo kad bi se "žnjelo" žito i kad bi se kupile masline." (str. XV)

## Podaci o selima

U predgovorima Delorko redovito donosi i kraće podatke o selima i zaseocima u kojima je boravio i istraživao. Nigdje ne navodi koji su mu izvori bili u skupljanju i bilježenju tih podataka. Pretpostavljam da ih je najčešće zapisivao onako kako je čuo od samih mještana, svojih informatora koji su mu kazivali o ljudima, kraju i životu. Danas, premda oprezno moramo pristupati tim podacima i svakako ih provjeriti, oni su nam dragocjeni i kao svjedočanstvo iz ranih šezdesetih godina ali i kao pomoć stručnjacima. Etnolozi, folkloristi, demografi, onomastičari i drugi, nakon ovog sadašnjeg strašnog rata, doći će tragom i ovakvih zapisa, na ruševine i zgarišta negdašnjih ljudi i njihovih domova.

### **1. Narodne pjesme iz Konavala, IEF rkp 381, Zagreb 1961.**

**Pridvorje** ima oko 450 stanovnika, navodi Delorko. Prezimena glase: Majčica, Zlovečera, Caput, Dragić, Mihočević, Čagalj, Veselić, Čcović, Obad, Kralj, Popijevalo, Skvičalo, Dimnić, Maslač, Kličan, Prokulica, Marinović, Karaman, Pekoč, Sukurica, Bijele, Đurić, Bero. Misle da su došli iz Hercegovine i to iz hrvatskog njezinog dijela. Navode da tamo ima i sad njihovih prezimena. O tome mu je govorio *Stijepo Obad* s nadimkom "Bučilo" rođ. 1896. god. a drugi su to potvrdili. "Stanovnici Pridvorja, bilježi Delorko, veselili su se posjeti iz Zagreba. Kažu za sebe da se nalaze na samom repu Hrvatske ali da je zato možda više vole od onih koji su u njezinoj sredini. Tuže se da se na njih često zaboravlja. (Predgovor, str. VII)

**Ane Kralj** mu je rekla da je selo dobilo ime po dvoru konavoskog kneza, ono se naime nalazi "pri dvoru" (Pridvorje). Dvor je i tada, kada je Delorko bio, još postojao iako nešto oštećen, a jedan je njegov dio bio i nastanjen.

Pridvorje se smatra središtem Konavala. Stanovništvo se u Pridvorju bavilo zemljoradnjom: uzgajali su smokve, masline i vinovu lozu, a bavili su se i povrtlarstvom. To je bilo glavno zanimanje svih sela koja je Delorko posjetio u Konavlima. Iznimka je bio jedino Molunat, koji se nalazi na moru i čiji su se stanovnici bavili ribolovom i turizmom.

Selo **Dubravka** imalo je tada oko 400 stanovnika. Nekad se, tj. još do godine 1960. zvalo *Mrcine*, a seljani su tumačili da je to ime nastalo od riječi Vrsine, odnosno vrsinje, i u vezi je s vrhovima koji selo okružuju. Prezimena su: Kovačević, Milogav, Urlović, Đuraš, Katić, Milković, Marnić, Kendić, Jagić, Grmoljcz, Balić, Perak, Kuliš itd.

Selo **Vodovađa** prije se zvalo Tvrdovejina "a poslije je dobilo ime po vodi Vodovađa koja malo poviše njega izvire, a onda teče kroz samo selo, slijeva se u rječicu Konavočicu pa u rijeku Ljutu da kroz prokopani tunel u konavoškom polju, ispod strmih hridina - koje opasuju obalu Konavala - uđe u more. Tunel je prokopan pred pet godina. Do izgradnje tunela voda je iz konavoškog polja (naravno prije toga preplavivši ga za velikih kiša) ulazila u more kroz jazove." (str. IX)

Vodovađa je tada imala oko 320 žitelja. Zaselci su joj **Bani** i **Vatasi**. Prezimena su u selu bila: Fiorović (dobro ušćuvana zadruga koja je imala više članova i na čijem je čelu bio najstariji muški član Luka Fiorović), Radaman, Zamučan, Rudić, Švago, Memed, Petrović, Rončević, Bajo, Zovan, Štaka, Ban, Alaga, Trtoman, Miladin i nekadašnji Urlin a sada Vatić, zatim Bjeloš, Cicijel, Brajčević, Pivčić, Lazarević, Čupić. Bavili su se poljoprivredom. Nekad su se bavili i stočarstvom dok se smjelo držati koze. Sve ove podatke o selu Vodovađe dobio je Delorko od već spomenutog *Luke Fiorovića*.

Selo **Dunave** imalo je tada oko 400 stanovnika (66 kuća). Prezimena su bila: Škilj, Bagoje, Boroje, Ljutić, Živac, Brajević, Lasić (od ovih je potekao poznati hajduk ovoga kraja Božur Lasić o kome pjeva i jedna odulja epska pjesma), Grzilo, Basor, Ban, Valjalo, Primić, Čučak, Vučica, Kralj, Bupić, Pušić, Obradović, Dubretić, Dubreta. Stanovnici sela Dunave bavili su se zemljoradnjom: loza, smokva, maslina i povrće. "U posljednje vrijeme je dosta ljudi iz ovog sela namješteno u Grudi (službenici, radnici), na gradnji aerodroma (negdje blizu Čilipa), u novo podignutoj stočarskoj stanici, te u samom Dubrovniku" (str. X).

**Ljuta** je imala oko 30 kuća, odnosno oko 250 stanovnika. Prezimena su bila: Cucalo, Živanović, Dobrašin, Mortižija, Skanec, Đurković, Taroš, Dimnić itd. Selo je dobilo ime po rijeci Ljutnoj koja teče kroz samo selo.

Selo **Đurinići** imalo je 48 kuća i oko 300 stanovnika. Dijelilo se na tri "zaseljka": Donji Đurinići, Gornji Đurinići i Višnjići. Evo prezimena pojedinih obitelji u tom selu: Đurinić, Antunović, Desin, Radin, Ljubenko, Kise, Stjepović, Grepo (doselila iz Korčule), Rašković (iz Crne Gore ali to može

značiti npr. i iz Perasta, Dobrote, Budve pa i samog Kotora), Savulan, Mijač, Mijović, Milatek, Đuratović, Rašica (od ovih su potekli oni iz Dubrovnika koji su dali slikara Marka i arhitekta Boška) i Božović. Rašica su iz zaselka Višnjići.

Selo **Čilipi** imalo je tada kada je Delorko istraživao oko 750 žitelja i smatralo se najreprezentativnijim selom u Konavlima. Opazio je Delorko tada da između Čilipa i Pridvorja postoji neka vrst antagonizma. "Pridvorčani misle da je njihov folklor pravi, istinski a onaj u Čilipima nakalamljen, udešen samo zato da ga se što tričavijeg pokaže strancima koji svake nedjelje ili blagdana "skoče na čas dva" iz Dubrovnika da ga vide." (str. XII)

Zaseoci su se Čilipa zvali: **Čilipi, Mašaše, Beroje, Bistroča, Miočići i Milječići**, a prezimena su bila: Russo, Korić, Kusalić, Obradović, Borovnić, Skurić, Stolić, Župan, Novaković, Vezilić, Simović, Grbić, Novak, Mire, Bošković, Brajica, Pupica, Kordić, Krilanović, Pujo, Bakić, Rešetar, Stanović, Miljanović, Popić, Bjelokosić, Radović, Kalačić, Kravić i Škobelj.

Selo **Radovčići** se dijeli na Gornje, Donje i Srednje Radovčice; imalo je oko 60 kuća i oko 300 stanovnika. Prezimena su bila: Cvjetković, Vuković, Bendiš, Rilović, Srezović, Ljubić, Bekić, Tomaš, Divizić, Koprivica, Kralj itd. (zanimljivo je da obitelji koja bi se zvala Radovčić u ovom selu nije bilo). "Selo je vrlo slikovito. More mu je dosta blizu samo ga dijele od njega visoke strme klisure po kojima jedino znadu silaziti i uspinjati se Radovčani." (str. XIII)

**Molunat** je selo koje je nastalo u novije vrijeme i to od doseljenika iz bližih konavoskih sela. Imalo je 20 kuća i oko 100 stanovnika. "Marica Desin r. Božović mi kaže da ime selu potječe još od starih Grka kojima da je na današnjem prostoru Molunta bila naseobina. Iz dviju uvala nerijetko ribari izvuku po kakav antički predmet." (str. XIV) Prezimena u Moluntu glase: Božović, Bećir, Saulečić, Vidak, Antunović, Đuratović, Pulig, Zorović, Mijović, Desin, Tulić, Kristić, Metković, Cvjetković i Kise.

**Mihanići** su imali 32 kuće i oko 200 žitelja. Prezimena su glasila: Miljas, Letunić, Kukuljica, Radin, Đukan, Kovačić, Alega, Šiša, Butijer, Cikut, Šutalo i Hajdić. U Grudi su Delorku napomenuli da žitelji sela Mihanići priređuju najukusnija jela u Konavlima!

Selo **Lovorno** je dobilo ime po vodi Lovornoj koja teče kroza nj. U **Karasovićima**, zaselku Pločica, prezimena glase: Pečar, Čalo, Miloglav, Astić.

## **2. Narodne pjesme iz Župe i Rijeke dubrovačke, IEF rkp 391, Zagreb 1962.**

U Župi i Rijeci dubrovačkoj Delorko je proveo na terenu dvadesetak dana (od 21.V do 11.VI 1961.) Sela u kojima je kroz to vrijeme zapisivao pjesme bila su: Čelopec, Petrača, Čibača, Grbavac i Mlini (Župa), te Mokošica, Sustjegan,

Prijevoj, Čajkovići, Rožat i Komolac (Rijeka). U ovom nabrajanju sela ne spominju se i pojedini zaseoci.

Svi su stanovnici Župe i Rijeke dubrovačke po narodnosti Hrvati, zaključuje Delorko i navodi neka njihova prezimena:

Prezimena sela *Čelopeci* koje ima oko 100 stanovnika: Zec, Grbić, Klešković, Savinović, Vlašić, Bensan, Kulišić, Vukorep, Jović, Matić (doselili pred 15 godina iz Popova polja);

Selo *Petrača*: Selak, Lale, Turčinović, Sambrailo, Sriemsi, Klokoč, Lise, Orepić, Veršić, Miloslavić;

Selo *Čibača*: Mišić, Matičević, Grbić, Butrica, Kolić, Krečković, Bensan, Lubura, Bjelokosić (doselili iz Konavala), Šimatović, Zec, Kisić, Kojaković, Ivušić;

Selo *Grbavac*: Bogdan, Kristović, Redo, Đuričić, Galjuf i Česko;

Selo *Mokošica*: Grgurević, Kusijanović, Bojanović, Uskoković, Lazibat, Rusić, Grke, Đurović, Monić, Šoletić, Ivanković, Škobelj (izumrli, najstarija i najuglednija obitelj Mokošice);

*Dračevo selo*: Komlita, Vianelli, Saltarić, Butierić;

*Sustjepan*: Hanza, Kuničić, Marinović, Donatović Remetić, Grgurević, Gardašanić.

Selo *Petrača* imalo je tada oko 30 kuća, odnosno 100 stanovnika, *Grbavac* isto oko 30 kuća i 100 stanovnika, *Buići* oko 29 kuća i 120 žitelja itd. U *Buićima* prezimena glase: Lale, Miloslavić, Vlašić, Kristović, Purić, Vojvodić (obitelj doselila iz Brgata), Krisić, Šutalo (obitelj doselila iz Popova polja, izgleda pod istim okolnostima bježeći pred četnicima kao i obitelj Ive Matića), Bego, Vukičević, Šetalo, Dragičević (obitelj doselila iz Čapljine) i Ljevak.

"Sva sela i u Župi i u Rijeci dubrovačkoj jako zavise u ekonomskom pogledu od Dubrovnika koga zovu jednostavno Grad. Ali svoje proizvode (ulje, povrće, vino) prodaju i u Trebinju. Uz to se i čuvena ljetovališta na njihovu području: Mlini, Kupari i Srebreno služe nekim njihovim proizvodima. U Rijeci se dubrovačkoj lovi i riba", zaključuje na kraju Delorko. ( str. X)

### 3. Narodne pjesme iz Dubrovačkog primorja, IEF rkp 421, Zagreb 1963.

Selo *Gromača* imalo je oko 280 stanovnika i oko 40 kuća. Prezimena pojedinih obitelji bila su prema Delorkovim navodima: Mikelj (Mikkej), Gera, Matušić, Margaretić, Batinić, Radiš, Majkovic, Musladin, Njire i Kusalo.

*Kliševo*, selo udaljeno oko 2 km od Gromače, imalo je oko 130 stanovnika. Prezimena obitelji bila su: Batinić, Dobrić, Laptalo, Vuleša, Bukolov, Seko, Vodopija, Ivanković i Vijolić.



Stanovnici i Kliševa i Gromače najviše su se bavili zemljoradnjom.

Za zaselak **Banje Vice Bujak** rod. Muratti rekla je da je dobio ime po nekom banu, koji je tu vladao. Zaselak se u prošlosti nalazio podalje od mora radi gusara koji bi znali iznenada napasti naselja uz samu morskobalu. "Banja je imala četrnaest pomorskih kapetana. Posljednji kapetani, kažu, da su bili neki Tasović i Kobilica. Tasovići da su se preselili u Trst; to da je bilo pred nekih 150 godina. Vice Bujak mi je kazala da su se Muratti doselili u Luku na Šipanu iz Napulja. Za Napulj kaže, smijući se, da su ga zvali "lupeškim gradom", kao što su "Marsilju" zvali "gradon od bludnica". (str. XII)

Selo **Majkovi** dijeli se na Donje i Gornje, te **Rožetiće** i **Grbljavu**. Donjim Majkovima pripada Grbljava, a Gornjim Majkovima Rožetići. Ukupno su tada Majkovi imali oko 600 žitelja. Prezimena pojedinih obitelji glasila su: Kraljević, Lobrović, Stahor, Bujak, Carević, Biskup, Papa, Oblizalo, Perušina, Sjekavica, Kljunak, Zec, Jemin, Barbarus, Popović, Paličević, Grčić, Cvjetović, Perajica, Pitarević, Lopina i Vlahović. Osim onih stanovnika u Grbljavi koji su se bavili ribolovom, svi su ostali stanovnici Majkova bili zemljoradnici. Pojedini stanovnici toga sela imali su i nešto ovaca.

Selo **Broce** imalo je oko 22 obitelji. Prezimena tih obitelji bila su: Bulica, Bonačić (doselili s Brača, поближе iz Milne), Vlašić, Bjelančić, Lapučina, Peić (prije 200 godina doselili iz Dubravica kod Stoca) i Baća.

Stanovnici Broca su se bavili ribarstvom i poljoprivredom.

Selo **Doli** imalo je oko 70 obitelji, odnosno oko 450 žitelja. Prezimena obitelji su glasila: Brbora, Ogresta, Lončarica, Konjuh, Mojaš, Hrtica, Marinović, Zvjerković, Tomaš i Glunčić. Stanovnici sela Doli bavili su se ribolovom i zemljoradnjom. "Mnogo ih je 'ukrcano' i na pojedinim brodovima naše trgovačke mornarice, osobito na onima koji pripadaju Dubrovačkoj parobrodarskoj plovidbi. Ribari iz ovoga sela poznati su po tome što su dugo ribarili u narodnim nošnjama." (str. XIV)

Selo **Česvinica** imalo je oko 200 stanovnika. Njihova prezimena su glasila: Buško, Trojo, Leko, Polanda, Kuzumilović, Žile, Kopanica, Mlinarić i Ljubić. Selo je nešto udaljeno od mora, a njegovi su se žitelji bavili zemljoradnjom.

U **Hodiljama**, selu koje je tada imalo oko 350 žitelja, prezimena su glasila: Krile, Ficović, Bajurin, Antunica, Dražeta, Delo, Kokotić, Dropulić (doselili iz Neuma), Glavinić, Prkut (doselili iz Hercegovine), Katić i dr. Stanovnici Hodilja bavili su se ribarstvom, poljoprivredom (bolje rečeno vinogradarstvom) i pomorstvom (neki od njih su tada još imali vlastite trabakule). Mjesto i luka Hodilje kao i Mali Ston nalaze se na tzv. Malom moru.

"Svi kazivači odnosno kazivačice (uključivši i kazivačicu iz Hercegovine, vidi str. 87-88) po narodnosti su Hrvati kao i sve žiteljstvo koje nastava Dubrovačko primorje", zaključuje Delorko svoj predgovor (str. XV)

## Zaključno o pjesmama dubrovačkog kraja

Usmene lirske pjesme dubrovačke regije, kao uostalom i druge usmene pjesme, dio su života, prate ga i prikazuju sve njegove strane, i zle i dobre. I onda kada je radost života dominirala, ali i onda kada su najmučnija zbivanja potresala život, znali su pojedinci "složiti stih", "napraviti pjesmu", pjevati o viteštvu časnih ljudi, ali i o zločinu pojedinaca. U listanju zbirki izranjaju raskošne slike, bizarne usporedbe, ritmička gipkost stihova, zvučnost i prelijevanje zvukova. Izranjaju pjesme čudesne ljepote, potaknute nabožnim temama kao što je ona već citirana pjesma zapisana u Majkovima, gdje

Jezus ide rosnim poljem,  
rosnim poljem uz makove,

(IEF rkp 421, br. 97, Majkovi)

Vidjeli smo, pjeva se o svakidašnjem životu, o trenucima sloge i radosti. Idilične pastirske slike unose mir:

Blago meni i tebi, djevojko,  
sjutra ćemo na pašu zajedno,  
(-----)  
ti ćeš vesti, ja ću popjevati  
i naše će ovce mirovati.

(IEF rkp 421, br. 39, Slano)

Odmaranja u slikovitom pejzažu "gdje su 'ne mlade zaspale", bude ljubavne čežnje koje stavlja u "dunje u njedra" i "bisere u kosu":

Kad su se mlade budile,  
same se sobom čudile,

otkud in dunje u njedra,  
otkud in biser u kose.

(IEF rkp 421, br. 43, Slano)

Strahote od elementarnih nepogoda, velike trešnje, nadkriljuje dobrota i sestrinska ljubav. Upoznajemo beskrajnu ljubav i plemenitost koja se kao uvjerljiva opomena nameće i upozorava. Tanka Fajka simbolični je nosilac najljepših humanističkih težnji u čovjeku:

Od istoka trešnja udarila,  
dva je grada redom oborila,  
Dubrovnika malo ostavila,  
opet se je u istok vratila,  
sve do bjela dvora Dizdareva.  
U Dizdara niko doma nije,  
neg njegovo dvoje d'jeti malo;  
tanka Fajka od devet godina,  
Mujo d'jete od tri godinice,  
al je Mujo bolan od groznice,  
svoja ga je sestra pohodila.

Ispod njih se crna zemlja tresse,  
više njih se tanka kula kreće.  
Tanka Fajka bratu govorila:  
"Bjež'mo, brate, iz kule bijele,  
da nas kula ne bi pritisnula!"  
Mujo sestri svojoj govorio:  
"Tanka Fajko, moja sele draga,  
uzmi mene tvoje u naruče  
i nosi me žute pod naranče!"  
Tanka Fajka uzme brata svoga,  
uzme njega svoje u naruče,

pa ga stavi žute pod naranče,  
a vrati se b'jelu dvoru svome,  
da uzimlje šitkovo vereže,  
č'jem će svoga pokrivati brata.  
Kad je došla na druge tavane,  
od kule se miri rastiskali,  
a tanahnu Fajku pritisnuli.  
Kada Dizdar tankoj kuli dođe,  
nade svoju kulu oborenu,  
pod narančom bolna sina svoga,

pita Muja de je njemu Fajka,  
Mujo svomu govorio babu:  
"Tebi borje, babo dobro moje!  
Pošla Fajka b'jelu dvoru našem,  
da uzimlje šitkove vereže,  
č'ijem će me pokrivati bolna!"  
Kada Dizdar sina razumio,  
tada pode dvoru bijelome  
i primeće drvlje i kamenje.  
Sam' od Fajke obilježje nade;  
nede kosu, nede b'jelu ruku.

(Baldo Glavić, *Junačke i ženske pjesme iz Dalmacije i Hercegovine*, 1887, M H 179, IEF rkp 201/III, br. 101, str. 499, kazivala Nike Murat iz Luke na otoku Šipanu, a čula od Kate Kalafatović iz Luke na Šipanu.)

Sve su te pjesme izvanredno zaokružene. Sugestivne slike, skladni i muzikalni stihovi, jednostavni i jasni. Česta je u njima tema smrt. Pojedine su balade o smrti teške po svojoj tamnoj atmosferi i po nagovještaju nesreće. Prisutna je u njima sva tragika postojanja, ali često i viteštvo i ponos kao što je to izraženo u rijetkoj i tim neobično dragocjenoj lirskoj bugarštici koju je prvi objavio Valtazar (Baldo) Bogišić u svojoj zbirci (1878). Pronađena je u tzv. *Dubrovačkom rukopisu* u biblioteci samostana Male braće u Dubrovniku, a zapis datira oko sredine 18. stoljeća. Govori nam ona o tragičnoj pogibiji Radića Vukojevića:

Tri mi kopja htjerahu Radića Vukojevića,  
dobroga junaka.  
Oni mi ga htjerahu lijepom zelenom planinom,  
dobroga junaka.  
Nigdje mi ga junaka dostignuti ne mogahu.  
Ali mi se Radiću huda sreća dogodila,  
nebogu junaku:  
konjic mu se popuze po travi, po djetelini,  
pade nebog Radiću ničice na crnu zemlju.  
Tri ga kopja objednome udarila  
i s njega mi svukoše do tanke bijele košulje.  
Ali mi se Radiću gulsarom drago moljaše:  
"Nemojte mi mahrame s bijela lica podizati,  
da mi lice ne izgrde sivi orli i vranovi!"

[Bogišić 1878, *Smrt Radića Vukojevića*, br. pj. 48]

Besmislena osvajanja ili ubojstva, krvava i nemotivirana bezlična hajka nailazi na otpor viteza-junaka Radića, njegova *bijela lica* i *tanke bijele košulje*. I kada se susretnu gonioци i žrtva, gonioци-gusari (gulsari) neviteški udaraju bespomoćnu žrtvu, *neboga junaka*. Pjesnička imaginacija nepoznatoga usmcnog pjevača, profinjeni lirizam, vizualni, leksički i stilski sklad - ostvarilo se to u ovoj izuzetno uspjeloj bugarštici. Usmeni nam je pjevač približio jednu

ljudsku sudbinu (njemu možda bliske i poznate osobe), učinio je suvremenom lirskom temom i dao joj univerzalni smisao: progonjeni čovjek do posljednjeg daha brani svoje ljudsko dostojanstvo. *Sivi orli i vranovi* imaju tada isto lice krvnika i lešinara koji neviteški udaraju bespomoćnu žrtvu.

To nas danas, s pogledom uperenim na Dubrovnik i okolicu, ne ostavlja ravnodušnim. Umjesto kopalja u Grad i okolicu "zabadaju" se granate. Napadnuti i izvrijeđani ljudi do posljednjeg daha brane svoje ljudsko dostojanstvo, svoju stoljetnu postojbinu. Hoće li "mahrame" ostati i dostajati?

Na kraju se moram zapitati: kada sutra odemo u Dubrovnik i njegovu okolicu hoćemo li moći i smjeti ući u domove ispaćenih ljudi, hoćemo li im smjeti uputiti bilo kakvo pitanje vezano uz znanje tradicijskih pjesama? Čini mi se da ćemo s osjećajem mjere i odgovornosti, upravo zbog onih koji su poginuli i još uvijek ginu, ostati nijemi slušači ljudskih sudbina, autobiografskih iskaza o pretrpljenim mukama i poniženjima. Žanr usmene pjesme ostat će po strani u sjeni (auto)biografskih žanrova. Tako vjerujem da će biti.

## LITERATURA

Balarin, Nike

1898 "Konavli. Ženidba (na Grudi)", *Zbornik za narodni život i običaje*, Zagreb, knj. III, 276-302.

Banac, Ivo

1992 "Na Svetoga Vlaha 1992.", *Dubrovnik*, Dubrovnik, 1, 39-42.

Bogdan-Bijelić, Pavlina

1929 "Ženidba (Konavli)", *Zbornik za narodni život i običaje*, Zagreb, knj. XXVII, 1, 110-136.

Bogišić, Valtazar (Baldo)

1878 *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, I, Biograd.

Bošković-Stulli, Maja

1978 *Usmena književnost*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, Zagreb.

1984 "Konavosko usmeno pjesništvo" u: Bošković-Stulli Maja, *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 254-269.

1988 "Pripovijetke i predaje iz Dubrovačkog primorja", u *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka*, Dubrovnik, II, 323-369.

1991 "Folklorno događanje u gradu Dubrovniku" u: Bošković-Stulli Maja, *Pjesme, priče, fantastika*, Nakladni zavod Matice hrvatske - Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb, 5-47.

Delorko, Olinko

1963 *Narodne lirske pjesme*, Matica hrvatska - Zora, Zagreb, (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 23).

1969 *Ljuba Ivanova*, Matica hrvatska, Split.

- Ivančan, Ivan  
1966 "Konavoski narodni plesovi", u: *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, X-XI, 363-418.
- Maran, Giovanni  
1955-1956 "Influssi italiani nelle 'Pjesme spjevane na narodnu' del Canzoniere Raguseo del 1507", *Ricerche slavistiche*, Roma, 4, 88-108.
- McGregor, Clare  
1977 *Studija o rukopisnoj zbirci Andra Murata "Narodne pjesme iz Luke na Šipanu" (1886)*, Magistarski rad, IEF rkp 980, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.
- Slamnig, Ivan  
1965 *Disciplina mašte*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Stepanov, Stjepan  
1966 "Muzički folklor Konavala", u: *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, X-XI, 461-549.
- Stulli, Bernard  
1989 *Povijest Dubrovačke Republike*, Arhiv Hrvatske i časopis "Dubrovnik", Dubrovnik - Zagreb.

POPIS KONZULTIRANIH RUKOPISNIH ZBIRKI U INSTITUTU ZA ETNOLOGIJU I FOLKLORISTIKU U ZAGREBU U KOJIMA SU ZAPISANE USMENE PJESME S PODRUČJA DUBROVAČKE REGIJE (DUBROVAČKO PRIOBALJE I KONAVALI)

Kratice u popisu:

- IEF - Institut za etnologiju i folkloristiku  
INU - Institut za narodnu umjetnost (prijašnji naziv IEF-a)  
MH - Matica hrvatska  
ONŽO - Odbor za narodni život i običaje HAZU (JAZU)  
rkp - rukopis  
mgtf - magnetofonski zapis

Bobić, Ivo

- 1963 *Pirne pjesme i običaji, Selo Mravinjac*, IEF rkp 436, 35 napitnica; [Pronašao i predao IEF-u (INU) N. Bonifačić Rožin].

Bonifačić Rožin, Nikola

- 1961 *Hrvatski konavoski narodni običaji*, IEF rkp 386; 15 pjesama.  
1962 *Hrvatski narodni običaji iz okolice Dubrovnika (Župa i Rijeka dubrovačka)*, IEF rkp 393; 9 pjesama.  
1963 *Folklorna grada iz Dubrovačkog primorja*, IEF rkp 433; 22 pjesme.  
1965 *Folklorna grada s otoka Šipana*, IEF rkp 754; 14 pjesama.  
1965 *Folklorna grada s otoka Mljeta*, IEF rkp 749; 8 pjesama.

Bošković, Ivan

- 1960 *Narodne pjesme iz Dubrovačkog primorja (Trnovica)*, IEF rkp 369; 11 pjesama.

1960-1967 *Folklorni zapisi iz Dubrovačkog primorja*, IEF rkp 824; svatovske pjesme 5, kolede 8, ljubavne pjesme 8, rodoljubne pjesme 3, šaljive pjesme i rugalice 5, razne pjesme 6; ukupno: 35 pjesama.

Bošković-Stulli, Maja

1953 *Narodne pjesme, priče, predaje i drugo sa Šipana i Lastova*, IEF rkp 115; 34 pjesme.

1954 *Narodne pjesme, običaji, priče, predaje i drugo iz Konavala*, IEF rkp 171; 49 pjesama.

1961 *Folklorna građa iz Konavala 2*, IEF rkp 394; 29 pjesama.

1961-1963 Izbor priča i pjesama Dubrovačkog područja (iz fonoteke IEF); Dubrovačko priobalje i Konavle, Slano, Šipan, Brgat, Čilipi; IEF mgf 1758; 103 pjesme.

1962 *Narodne pripovijetke, predaje i pjesme iz Dubrovačke župe i Rijeke dubrovačke*, IEF rkp 414; 35 pjesama.

1963 *Narodne pjesme, pripovijetke i predaje iz Dubrovačkog primorja*, IEF rkp 429; 74 pjesme.

Delorko, Olinko

1961 *Narodne pjesme iz Konavala*, IEF rkp 381; 159 pjesama.

1962 *Narodne pjesme iz Župe i Rijeke dubrovačke*, IEF rkp 391; 88 pjesama.

1963 *Narodne pjesme iz Dubrovačkog primorja*, IEF rkp 421; 167 pjesama.

Glavić, Baldo

1865-1885 *Junačke i ženske pjesme iz Dalmacije i Hercegovine*, (ONŽO MH 179), IEF rkp 201/I-XIV. 709 pjesama (među njima su i s područja Dubrovnika).

1887 *Ostavština; Autorove vlastite pjesme, pisma, priče, narodne pjesme, poslovice i dr.*, IEF rkp 375; 42 narodne pjesme.

Ivančan, Ivan

1959 *Folklor Lastova i Mljeta*, IEF rkp 354; 5 naricaljki.

1961 *Zapisi iz Konavala*, IEF rkp 382; 74 pjesme.

1961 *Zapisi iz Lopuda, Koločepa i Šipana*, IEF rkp 383; 2 pjesme.

1962 *Dubrovačka župa; Stihovi, plesanje, pjevanje, sviranje te običaji*, IEF rkp 415; 12 pjesama.

1962 *Rijeka dubrovačka i Osojnik*, IEF rkp 420; 8 pjesama.

1963 *Folklor Dubrovačkog primorja*, IEF rkp 428; 16 pjesama.

Kovačević, Nevenka

1952 *Narodne pjesme Župe dubrovačke*, IEF rkp 105; 9 pjesama.

Lazzari, Bruno

1889 *Pjesme iz dubrovačke okolice i Boke Kotorske*, (ONŽO MH 150), IEF rkp 4; 77 pjesama.

Ljubidrag, Nikola

1892 *Narodne pjesme iz Dubrovnika*, (ONŽO M.H. 9), IEF rkp 162; 60 pjesama.

Macan, Tomislav

1929-1946 *Stare pjesmice iz Župe dubrovačke*, fotokopija, IEF rkp 938; 90 pjesama.

Marković, Krsto

1892-1893 *Junačke i ženske narodne pjesme iz dubrovačke okolice*, (ONŽO MH 141), IEF rkp 50; 84 pjesme.

Milas, Mato

1884 *Hrvatske narodne pjesme iz dubrovačke okolice*, (ONŽO MH 105), IEF rkp 148; 91 pjesma.

Mostahinić, Antun

1892 *Zbirka narodnih pjesama po cavtatskoj okolici, (ONŽO MH 46), IEF rkp 211; 20 pjesama.*

Murat, Andro

1886 *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu, (ONŽO MH 40), IEF rkp 163; 149 pjesama.*

Novaković, Vlaho

1954 *Pjesma o Lasiću Božuru, Cavtat, IEF rkp 416; 1 pjesma.*

Palunko, Vice

1860-1862 *Narodne pjesme iz Hercegovine (Popovo) i Šipana kod Dubrovnika, (ONŽO MH 139), IEF rkp 41; 221 pjesma.*

*Pjesme "na narodnu" iz rukopisa iz 18. st.; Fotokopija rukopisa Knjižnice 18. st. Male braće u Dubrovniku N 192 (28):2937; IEF rkp 1028; 16 pjesama.*

Stanković, Andro

1960 *Pokladni vrabac iz sela Dubravka (Konavle), IEF rkp 840; 1 pjesma.*

Stepanov, Stjepan

1966 *Izbor narodnih pjesama i svirke iz Konavala, IEF mgtf B 29, Objavljeno u: Anali historijskog instituta JAZU, Dubrovnik, 10-11, 461-549.*

1956 *Folklorna građa na otocima Mljetu i Šipanu, IEF rkp 303; 148 pjesama.*

1956 *Folklorna građa sa otoka Šipana, IEF rkp 297; 44 pjesme.*

1958 *Narodne pjesme, priče, pitalice i zagonetke, dječje brojalice, svatovski običji; Dubrovačko primorje i otok Šipan; sv. 1-3, IEF rkp 331; 334 pjesme.*

1958 *Narodne popijevke iz Dubrovnika; Po zapisima Zdenke Šapre, IEF rkp 230 N; 30 pjesama.*

1961 *Melodije narodnih pjesama iz Konavala, IEF rkp 304 N; 69 pjesama.*

1962 *Narodne pjesme i plesovi iz Župe i Rijeke dubrovačke, IEF rkp 305; 53 pjesme (27 s melodijom, 26 bez melodija).*

1963 *Narodne pjesme Dubrovačkog primorja, dijela Pelješca i otoka Šipana, IEF rkp 442; 160 pjesama.*

Svilokos, Andrija

1885, 1886 *Narodne pjesme iz Dubrovnika, (ONŽO M.H. 32), IEF rkp 292; 22 pjesme.*

Taš, Lelja

1953 *Narodne pjesme i običaji iz okolice Dubrovnika, IEF rkp 117; 4 pjesme.*

Vodopić, Vice

1871 *Junačke narodne pjesme iz Dubrovnika, (ONŽO, MH 22), IEF rkp 235; 15 pjesama.*